

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені І. І. МЕЧНИКОВА

**ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА
СОЦІОЛОГІЇ**

КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

СУЧАСНА ЗАРУБІЖНА ПОЛІТОЛОГІЯ

**Електронні методичні рекомендації до практичних занять
з курсу для здобувачів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти**

ОДЕСА

ОНУ

2023

УДК 32-027.63"20"(072)

C916

Укладач:

М.І. Мілова, д. політ. н., професор – професор кафедри політології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Рецензенти:

О. В. Димова, кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії Одеського національного морського університету

Ю. І. Майстренко – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

*Рекомендовано вченою радою факультету міжнародних відносин,
політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 30 серпня 2023 року.*

C916 Сучасна зарубіжна політологія. [Електронний ресурс] : електрон. метод. рекомендації до практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / уклад. М.І. Мілова. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. – 51 с. – 0,8 МБ

Методичні рекомендації підготовлено з метою надання допомоги здобувачам третього курсу у вивченні основних здобутків зарубіжних вчених - політологів та соціальних філософів, еволюції їх поглядів, що дозволить студентам усвідомити різноманітність і альтернативність сучасних політичних концепцій та теорій.

Методична розробка містить тематику лекцій та практичних занять, короткі рекомендації до засвоєння найбільш складних питань, завдання для самостійної роботи, перелік питань до іспиту та список рекомендованої літератури.

УДК 32-027.63"20"(072)

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тематика лекційних занять.....	6
Тематика практичних занять.....	7
Тема 1. Політична наука в США та Європі: основні школи та концептуальні напрямки досліджень (порівняльний аналіз).....	7
Тема 2. Від класичних теорій до сьогодення: порівняльний аналіз методологічних підходів.....	10
Тема 3. Основні теоретико-методологічні аспекти теорії демократії: методологія аналізу практики сьогодення.....	15
Тема 4. Зарубіжна політична наука про глобальні тенденції розвитку сучасного світу (Дж. Нейсбіт, З. Бжезинський, З. Бауман, Г.Валерстайн, М. Кларк, Р. Нейк).....	19
Тема 5. Від А. Тоффлера до Ю. Харарі: соціально-політичний аналіз динаміки та перспектив сучасного світу.....	22
Тема 6. Доктрина «кінця історії» та постлюдське майбутнє у концепції Ф. Фукуяма: еволюція поглядів.....	25
Тема 7. Ф. Фукуяма про основні проблеми західного світу у постіндустріальну епоху: культурно-ціннісний та політичний аспекти.....	28
Тема 8. Політична наука США про світовий порядок та управління в XXI ст. Проблеми геостратегічної адаптації Америки наприкінці XX початку XXI ст.....	31
Тема 9. Зарубіжні теоретики про перспективи сучасного капіталізму в епоху глобалізації.....	34
Тема 10. Зарубіжна політологія про проблеми та перспективи західної цивілізації.....	36
Тема 11. Сучасна Європа в дослідженнях зарубіжної політології: основні напрямки.....	39
Питання для підсумкового контролю.....	43
Рекомендована література для вивчення дисципліни.....	45
Форми контролю і методи оцінювання.....	48

ВСТУП

В останні десятиліття ХХ - початку ХХІ століть політична наука перетворилася на один з найважливіших напрямів соціального пізнання. Це пов'язане із переходом багатьох країн до демократичного розвитку, залученням широких мас до активного політичного життя, глобалізацією міжнародних відносин, а також суттєвими змінами в колі світових гравців, новими викликами сучасного світу, що потребує нових підходів до аналізу цих процесів, тому запровадження навчальної дисципліни «Сучасна зарубіжна політологія» є актуальним та необхідним.

Курс «Сучасна зарубіжна політологія» включено до переліку основних освітніх компонентів освітньо-професійної програми для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія». Код дисципліни в ОП «Політологія» - ОК 18.

Мета дисципліни полягає в ознайомленні студентів з основними політичними теоріями (концепціями) як формою дослідження політики на основі вивчення основних досягнень сучасних зарубіжних політологів та соціальних філософів, еволюції їх поглядів, що дозволить студентам усвідомити різноманітність і альтернативність політичних концепцій та теорій і формувати власні уяви та знання про широту теоретичних доробок та підходів до аналізу сучасного світу, який динамічно розвивається.

Завданням дисципліни є:

- вивчення теоретичних доробок відомих представників зарубіжної політичної науки щодо змісту, динаміки та перспектив сучасних світових соціально-політичних процесів, їх невизначеністю та проблем адаптації людства до них;
- ознайомлення з дискусіями, які існують сьогодні між представниками різних традицій, теорій та напрямів зарубіжною політичної науки;
- формування у здобувачів уявлень про відмінності в методології політичних підходів, які сприятимуть розумінню, що до пояснення будь-якої проблеми існує багатоваріантність позицій та концепцій;
- сприяння вихованню громадянина України з самостійним мисленням, активною громадянською позицією, навичками політичної культури, вмінням застосовувати теоретичні знання у професійній і громадській діяльності.

У результаті вивчення дисципліни здобувач повинен **знати**:

- предметну область застосування знань, отриманих з наукових доробок сучасної зарубіжної політичної науки та зміст основних понять та категорій;

– розуміти процес інституціоналізації світової політичної науки, чинники, умови, причини її становлення та успішного розвитку в США, Західній Європі та інших регіонах;

– основні політичні теорії (концепції) дослідження політичних процесів на основі вивчення основних доробок відомих представників зарубіжної політичної науки та еволюції їх поглядів;

– формувати уявлення про різноманітність і альтернативність політичних концепцій щодо аналізу політичних процесів та явищ у різних контекстах;

– з'ясувати зміст української політичної практики в контексті сучасних теоретико-методологічних підходів аналізу глобальних та регіональних змін;

– сприяти формуванню професійних здібностей щодо аналізу та експертних оцінок політичних процесів у світі.

вміти:

– володіти категоріальним апаратом дисципліни та вдало його використовувати;

– проводити порівняльний аналіз умов, чинників виникнення та розвитку політичної науки в США та Європі. Розумітися на їх відмінностях та специфіці;

– виявляти відмінності в методології політологічного аналізу, що формує розуміння багатоваріантності підходів до розв'язання проблем;

– критично оцінювати наявні дискусійні думки та аргументовано їх пояснювати;

– в контексті вивчених теорій та концепцій вміло аналізувати політичні процеси в Україні;

– застосовувати отримані знання для використання в практичній діяльності, пов'язаної із діяльністю як консультанта, радника та експерта.

Навчальна дисципліна вивчається протягом одного семестру та складається з трьох змістових модулів (ЗМ). По завершенню курсу здобувачі вищої освіти складають іспит. Результати навчання оцінюються за 100-бальною системою. За результатами оцінювання змістового модуля здобувачам виставляються бали. Під час викладання лекційного матеріалу лектор може здійснювати контрольні опитування здобувачів за питаннями, які здобувачі самостійно готують до визначеної теми. У разі відсутності здобувача на практичному занятті, він зобов'язаний відпрацювати пропущене заняття через усне опитування в позааудиторний час (час консультацій викладача) або, враховуючи складність умов, відпрацювати це заняття (написання реферату, есе на тему, самостійний аналіз текстів робіт окремих авторів – вчених), погоджену з викладачем. Невідпрацьовані заняття вважаються незданими і за них не нараховується оцінка в балах.

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Назви змістовних модулів та лекційних тем		Кількість годин				
		Усьо го годи н	Лек . год.	Прак т. Год.	Інд.- на Робо та	С а м . р - т а
Змістовний модуль 1. Методологічні аспекти і теоретичні основи сучасної зарубіжної політології						
Т. 1	Інституціоналізація зарубіжної політичної науки: порівняльний аналіз її становлення та розвитку в США та Європі.	10	2	2	4	2
Т. 2	Від класичних теорій до сьогодення: порівняльний аналіз методологічних підходів до вивчення історичних та політичних процесів	10	2	2	2	4
Т. 3	Основні теоретико-методологічні аспекти теорії демократії у творах	10	2	2	2	4
	Разом за змістовним модулем 1	30	6	6	8	10
Змістовний модуль 2. Політична футурологія та глобалістика в зарубіжній політології кінця ХХ – початку ХХІ ст..						
Т. 4	Зарубіжна політична наука про глобальні тенденції розвитку сучасного світу	10	2	2	3	3
Т. 5	А. Тоффлер та його трилогія про динаміку глобальних змін. Ю. Хараррі про глобальні зміни	9	2	2	2	3
Т. 6	Доктрина «кінця історії» та постлюдське майбутнє у концепції Ф. Фукуяма	10	2	2	3	3
Т. 7	Ф.Фукуяма про основні проблеми західного світу у постіндустріальну епоху: культурно-ціннісний та політологічний аспекти	11	2	2	3	4

Т. 8	Політична наука США про світовий порядок та управління в ХХІ ст. Проблеми геостратегічної адаптації Америки в ХХІ ст. в дослідженнях американських вчених	10	2	2	3	3
	Разом за змістовним модулем 2	50	10	10	14	16
Змістовний модуль 3. Критичний напрямок в сучасній зарубіжній політології						
Т. 9	Зарубіжні теоретики про перспективи сучасного капіталізму в епоху глобалізації	10	2	2	2	4
Т. 10	Проблеми та перспективи західної цивілізації в дослідженнях зарубіжних вчених.	10	2	2	2	4
Т. 11	С.Гантингтон про зміщення балансу та майбутнє цивілізацій	9	2	2	2	3
Т. 12	Сучасна Європа в дослідженнях зарубіжної політичної науки.	9	2	2	2	3
	Разом за змістовним модулем 3	38	8	8	8	14
Усього годин		120	24	24	30	42
					72	

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовний модуль 1. Методологічні аспекти і теоретичні основи сучасної зарубіжної політології

Практичне заняття 1.

Тема: Політична наука в США та Європі: основні школи та концептуальні напрями досліджень (порівняльний аналіз)

Питання для обговорення

1. Інституціоналізація політичної науки в США. Основні наукові школи та напрями досліджень.
2. Політична наука в сучасній Європі: порівняльний аналіз основних концепцій

3. Політична наука в країнах Центрально-Східної Європи, пострадянських державах та Східному закордонні: порівняльний аналіз.

Рекомендована література:[1, 26, 27, 28, 32, 37]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми:

Готуючись до *першого питання*, треба виходити з того, що сьогодні, як і раніше, у світових політологічних дослідженнях домінує американська політична наука. Зверніть увагу на з'ясування чинників, які забезпечили такий її статус. Коротко нагадаємо, що на етапі становлення *по-перше*, суттєву роль відіграли *політико-правові передумови* та їхня практична спрямованість, тобто вона виникла на базі американської політико-філософської та конституційно-правової думці та передовому європейському досвіді. Її становлення проходило в основному на правових кафедрах, які були авторитетні, де працювали відомі політики, які завершили політичну кар'єру та здобували науковий ступінь (В.Вільсон, наприклад, 28 президент США) і т.п. *По-друге*, саме це забезпечувало їй прикладну спрямованість. Політична наука виникла у період, коли США ставала таким собі товариством, спілкою університетів, які розвивали її потенціал. Вона виникла відразу як університетська наука, були створені різні структури: школи, Академія, професійні організації та інші об'єднання. Почесними директорами ставали президенти США і т.п. *По-третє*, наука мала, крім державної фінансової підтримки, також кошти спонсорських фондів. Видавалася найбільша кількість публікацій: журналів, книг, підручників. *В-четвертих*, багато відомих політологів працювали консультантами президентів США та згодом займали високі державні посади (З. Бжезинський, Г.Кисінджер, С.Гантінгтон, К.Райс, Ф.Фукуяма та ін.).

Важливою особливістю політології США є те, що вона знаходиться під своєрідним захистом професійної організації політологів (ААПН), яка створена ще в 1903 році, але й сьогодні об'єднує практично всіх політологів США та багатьох зарубіжних дослідників.

Політична наука в США пройшла ряд етапів свого розвитку, починаючи з 19 ст. як державно-правова наука. На кожному з етапів вона поширювала предметне поле дослідження, напрацьовуючи методологію аналізу соціально-політичних процесів. В 20-му ст., починаючи від Чиказької школи, вона значно збагатила сферу вивчення політики, додала аналіз неформальних інститутів, виборчих кампаній, теорію та практику держуправління і т. ін. Наступні роки пов'язані із становленням та розвитком біхевіоризму, як основного

методологічного підґрунтя вивчення поля політики. *Уважно прочитайте рекомендовану літературу та підготуйте короткі тези щодо основних наукових шкіл та напрямів досліджень для участі у дискусії.*

2. Підготовку *другого питання* щодо особливостей процесу становлення політичної науки в Європі слід почати з вивчення основних положень рекомендованої роботи Г. Алмонда. На тлі загальних процесів розвивалися національні школи політичної науки, які на базі загальнотеоретичних підходів аналізували конкретну практику власних країн. Наприклад, політична наука Великої Британії сформувала свою теоретико-методологічну базу на основі американських досліджень, тому її часто називали англо-американською, яка за американським зразком вивчала проблеми політичної модернізації, політичних конфліктів, зовнішньої політики, інституціональні аспекти політики, політичні партії, групи тиску, політичну ідеологію, культуру та інші, які склали її практичний прикладний характер (Р.Джоунс, Г.Ласкі, Р. Роуз, М.Оукшот, К.Попер, Е.Хейвуд та ін.). Окремий напрямок був пов'язаний із вивченням націй, проблем націоналізму (Е.Гелнер, Е.Сміт). Оксфорд опублікував 10-томне видання, присвячене узагальненню основних напрямів розвитку політичної науки та багато іншого. Підготуйте короткі виступи щодо основних здобутків *французької* (М.Дюверже, Р.Арон, М.Крозье, Ж.Бурдьє, М.Фуко, Ж-Л. Кермон та ін.), *німецької* (М.Вебер, Р.Міхельс, Франкфуртська школа, Т.Адорно, Е.Фром, Ю.Хабермас, Р.Дарендорф, К.Лудц, Е. Мачкув та ін.) та *італійської* політичної науки (Г.Моска, В.Парето , Римський клуб, А.Печчеї, Р. Боббіо, Надя Урбінаті та ін.). Ознайомившись із основними здобутками політичної науки в окремих державах Європи, спробуйте сформулювати загальні висновки щодо розвитку європейської політології та порівняти із американською наукою. Чим вони відрізняються?

У *третьому питанні*, слід підкреслити, що в державах колишньої Східної Європи на момент переходу до демократичних норм життя політичної науки за американським зразком не було, хоча Польща добилася значних успіхів в аналізі політичних процесів (А.Боднар, Є.Вятр, Ю.Гайда, М.Карват та ін.). Значні дослідження спостерігаються у вивченні політичних процесів посткомуністичного транзиту в ЦСЄ, Південно-Східної Європи та в колишніх радянських республіках (Я.Карнаї, В.Тисманяну, С.Глинкіна, М.Ільїн, А. Мельвіль, С. Капустін та ін.). Можна виокремити декілька позицій щодо основних напрямів розвитку політології в колишніх соціалістичних країнах, а саме: проблеми методології, пов'язані із предметним полем науки; політична теорія та історія ідей, інституціональна політологія, пов'язана із аналізом

політичної системи власної країни та ЄС, проблеми демократії та громадської думки, пріоритет прав людини та громадянина як основи свободи, етнополітичні проблеми та конфлікти, регіональна політика і т. ін.

Теми рефератів:

1. Основні чинники становлення політичної науки в США та її періодизація.
2. Г.Алмонд про основні особливості розвитку політичної науки в Європі в ХХ столітті.
3. Чиказька школа та внесок її представників в розробку методологічних основ політичної науки в ХХ ст.
4. Інституціоналізація політології в державах посткомуністичного простору: умови, чинники та особливості (держава за вибором)
5. Політична наука в країнах Далекого Сходу: загально характеристика.

Завдання для самостійної роботи:

1. Дайте розгорнуту характеристику основних чинників та умов виникнення і подальшого розвитку політичної науки в США.
2. Охарактеризуйте основні парадигми, які виникли в рамках біхевіоризму.
3. Сформулюйте основні відмінності інституціоналізації політичної науки в країнах посткомуністичного простору в цілому та окремих країн (за вибором здобувача).
4. Підготуйте презентацію щодо основних здобутків, теоретичних напрямів та методологічних підходів політичної науки в окремих державах Близького та Східного зарубіжжя, зокрема Китаю, Індії та ін. (за вибором здобувача).
5. Основні наукові школи та концептуальні напрямлення досліджень в сучасній американській політичній науці: підготуйте короткі тези виступів.
6. Основні наукові школи та концептуальні напрямлення досліджень в сучасній європейській політичній науці: підготуйте основні тези.

Практичне заняття 2.

Тема: Від класичних теорій до сьогодення: порівняльний аналіз методологічних підходів

Питання для обговорення

1. Класичний період в становленні та розвитку політичної теорії: К.Маркс і М.Вебер.

2. Цивілізаційний підхід А.Тойнбі. Перспективи нового політичного порядку в ХХ-ХХІ ст. в контексті методології А.Тойнбі.

3. К. Ясперс. Екзистенційний підхід до проблем світової історії. Роль духовно-ціннісних складових в перспективах розвитку сучасного світу.

Література:[6, 7, 26, 30, 31, 35, 39, 54]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми:

Починаючи підготовку до теми, слід зрозуміти, що це одна з найважливіших та найскладніших тем, оскільки йдеться про основні методологічні підходи до аналізу історичного розвитку людства, які можуть бути названі класичними та залишаються сьогодні актуальними. Багато з політичних теорій розглядаються деякими відомими вченими (Т. Алексєєва), як варіації на теми тих підходів, які були представлені К.Марксом та М.Вебером. Тому основним результатом вивчення теми є визначити найбільш характерні проблеми світової цивілізації у працях відомих зарубіжних теоретиків (К.Маркса, М.Вебера, А.Тойнбі, К.Ясперса), розкрити та порівняти їх зміст.

Засвоєння навчального матеріалу до першого питання потребує з'ясування деяких наступних моментів, які окреслимо цілком схематично. К. Маркс створив нове на той час розуміння ходу суспільного розвитку, в основу якого було закладено тезу, що джерелом будь якого багатства є труд (теорія трудової вартості), хоча основи її були сформульовані англійськими мислителями А.Смітом та Д. Рикардо). Прибуток капіталіста (капітал) будується на експлуатації труда найманих робітників, які працюють на капіталіста значно більше часу, ніж те, що він на них витрачає, тобто збагачення відбувається в так званий додатковий час. Звідси сформульована теорія доданої вартості, яка є основою всієї капіталістичної системи. Крім того, Марксове так зване матеріалістичне розуміння історії побудоване на тому, що суспільство – це продукт взаємодії людей (виробники матеріальних благ), яка на якомусь етапі призводить до конфлікту з виробничими відносинами. Складається ситуація, яка потребує соціальних змін. Цей висновок покладено в основу вчення про революцію. Оскільки в капіталістичній системі відносини складаються між капіталістом та робітником (пролетарій), який збагачує капіталіста, а сам нічого не має, Маркс формулює вчення про класову боротьбу, яка веде до пролетарської політичної революції, що приводить до нової

формації – комуністичної (дві фази – соціалістична та комуністична), де основною силою розбудови є робітничий клас («якому нема чого губити, крім власних цівів»). Звідси наступний висновок, політична революція - це завоювання робітничим класом державної влади. Головним в політичній доктрині марксизму є зміна влади революційним шляхом найбільш розвиненим на той час та організованим робітничим класом. Нова влада встановлюється у форматі диктатури пролетаріату. Тобто основним стрижнем політичної доктрини марксизму є вчення про диктатуру пролетаріату.

Теорія М.Вебера, на думку дослідників, формувалася значною мірою у боротьбі із «привидом Маркса». Він не сприймав економічний детермінізм Маркса, як писали дослідники, «перевернув» його вчення, не погоджуюсь з тим, що економічний базис визначає /детермінує ідеологію. Вебер доводив, що ідеї – це автономна сила, яка спроможна впливати на економіку. В «Протестантський етиці та дух капіталізму» особливу увагу він концентрує на релігійних ідеях, зокрема протестантизмі та його впливу на капіталістичну економічну систему. Він розглядає труд людей як осмислену діяльність, яка формує конкретні якості людини, що проявилось в становленні дрібної протестантської буржуазії, здатності до самоорганізації та дисципліни. Орієнтуючись на моральні релігійні ідеї, норми, засвоюючи заповіді, формується іншого типу особа, яка пов'язує власні успіхи із самодисципліною, підприємництвом, накопиченням капіталу та постійним прибутком.

Раціональність за М. Вебером – це характерна ознака західної цивілізації, на відміну від Сходу, де індуїзм закликав до уходу від світу у свій внутрішній світ. Конфуціанство також закликає не пристосовуватися до сучасного світу. Протестантизм признає цінність раціональної інновації. Вона характерна не тільки в економічній сфері, але і в інших, особливо, в інститутах правління. Раціональна бюрократія у М.Вебера пов'язана із типом володарювання, з відмінностями між *владою* та *володарюванням*, для яких використовуються два поняття (влада – *die Macht*; володарювання - *der Herrschaft*). Влада розглядається як відношення, як спроможність перемагати навіть в умовах супротиву опозиції. Володарювання пов'язане із проблемою легітимності влади. Звідси відома вам *легальність* як офіційні санкції через закон, зверху - донизу. *Легітимність* – це згода більшості прийняти дане правління знизу – доверху. Таким чином, Вебер аналізує багато проблем, що дає підґрунтя вважати його початківцем політичної теорії 20 століття.

Для розуміння *другого питання*, щодо цивілізаційного підходу А.Тойнбі в аналізі історичного процесу, коротко слід підкреслити наступні тези:

1. А.Тойнбі є прихильником плюралістично – циклічного розвитку, тобто розглядає певний синтез лінійно-стадіального підходу з плюралістичним. У послідовності зміни унікальних цивілізацій він вбачає зміст історичного процесу та його циклічність – кожна цивілізація (описав 21) народжується, набуває розквіту та вмирає, завершуючи цикл. Всі цивілізації (живі, надломлені, призупинені...) проходять одні й теж стадії: виникнення, зростання / розквіту, надлому та загибелі (розпаду). Цікаво, що західну цивілізацію він не аналізує. Він також не дає спеціального визначення цивілізації.

2. Проблема «війна і цивілізація». А.Тойнбі розглядає війну як породження цивілізацій, яка на різних етапах розвитку відіграє різну роль: *генезис цивілізації* – війна (агресія з боку когось) об'єднує суспільство, «стимулює удару»; *зростання* – війна втрачає стимулюючу роль, втрачає творчі сили; *надлом* – мілітаризація відіграє рокову роль, виснажує та доводить до крайнощів відносини із сусідніми державами (Ассірійське царство, як приклад, хоча можна навести сучасні приклади). Починається дезінтеграція, війна стає «раковою пухлиною». Демократія не тільки не змогла припинити війни, але навпаки, вклала в них увесь індустріалізм сучасності, як пише дослідник. Зверніть увагу, що робота написана у міжвоєнний період, між Першою та Другою світовими війнами. Вихід Тойнбі бачить у духовно-релігійному перетворенні людства, у «всесвітній релігії», коли війна людини проти людини буде переведена в духовну війну всіх, хто служить Богу, проти лиха (Диявола).

3. Динаміка розвитку цивілізації характеризується через концепт «виклику» та «відповіді», який розглядається як закон. Автор формулює основні позиції на основі сперечання Диявола з Богом. В цій концепції важливо відмітити, що йдеться про «творчу меншість» та «пасивну більшість», так звані мімесіс, тобто соціальне наслідування творчої меншості, як правило, в слабких державах. Успіх стає можливим за умови тісної взаємодії творчої меншості та пасивної більшості, коли творча меншість розуміє зміст виклику та дає необхідну відповідь. Це відбувається в сильних спільнотах. Надлом пов'язаний із творчою меншістю, яка не в змозі відповісти на виклик та починає відмовлятися від власних цінностей, культурних особливостей, наслідує або нав'язує чуже власному суспільству. *Підготуйте за текстом роботи «Дослідження історії» найбільш характерні ознаки періоду надломів та розпаду цивілізацій.*

Третє питання потребує знайомства із творчістю Карла Ясперса, видатного німецького дослідника та мислителя, який відомий як представник екзистенційного підходу до розвитку історичного та соціально-політичного

процесів. *Визначить зміст такого підходу, в чому його особливості та чим відрізняється від вищезгаданих.*

Філософські погляди дослідника були доволі різноманітними, але основним напрямом, до якого можна було б віднести Ясперса, є екзистенціалізм. Серед інших напрямків його досліджень можна виокремити наступні: психіатрія, богослов'я, філософія релігії, політична філософія, історіософія, епістемологія, етика, естетика. Двома найбільш значними його філософськими ідеями можна назвати «граничну ситуацію» та його теорію «осьового часу». *Підготуйте тези до виступу про ці зазначені ідеї та деякі біографічні дані.*

Заслуговують на увагу ідеї гуманізму Ясперса, пов'язані із людиною, про які він говорив ще в середині ХХ ст., проте його погляди на цю проблему актуальні для теперішнього часу, особливо якщо брати до уваги, що сьогодні у світі спостерігається загострення військових конфліктів між державами, пропаганда через засоби масової інформації, терористичні акції, посягання на свободу людини, стрімкий розвиток масової культури, тощо. Ясперс, переживши негативний досвід воєн і врахувавши недоліки класичного гуманізму, намагався поставити нові завдання перед прийдешнім гуманізмом: виховання людини на ґрунті духовних цінностей, знань та традицій, які передають цінний досвід минулих поколінь; звернення уваги на феномен техніки, під владу якої підпала людина, а також - на політику, оскільки від неї залежить зовнішня свобода людини; утвердження в людині усвідомлення власної внутрішньої незалежності і сприяння свободі людини у суспільстві. При цьому до цих завдань Ясперс намагався підійти з особливою скрупульозністю та практичністю, що ще більше підкреслює його небайдужість до зміни гуманізму у майбутньому.

Безумовно, що найважливішу роль у цьому відіграла Друга світова війна, після якої Ясперс змінює свій підхід до розгляду феномена гуманізму — він переходить від метафізичного і абстрактного пояснення до більш практичного. Це відображається у самій постановці питання про новий гуманізм, а саме — Ясперса цікавлять конкретні умови того часу, у яких знаходиться людина: техніка, політика, проблема свободи людини. Він пише нові роботи «До питання про провину» «Куди прямує ФРН», пов'язані із політичними процесами та ін. В його поглядах йдеться про роль духовно-ціннісних складових в перспективах розвитку сучасного світу.

Темі рефератів:

1. М.Вебер. «Протестантська етика і дух капіталізму»: сучасний контекст (есе)
2. Політична доктрина марксизму: основні положення
3. Трансформація «творчої меншості» у владі в пануючу як проблема ХХІ ст.. (А.Тойнбі та ін.).
4. Екзистенційний підхід К.Ясперса до проблем світової історії в контексті сьогодення.
5. Основні проблеми сучасного розвитку України в контексті концепції (закону) «виклику» та «відповіді» А.Тойнбі.

Завдання для самостійної роботи:

1. Спробуйте сформулювати основні положення політичної доктрини марксизму.
2. М.Вебер та К.Маркс: основні відмінності в аналізі капіталізму.
3. Прочитавши «Протестантську етику та дух капіталізму», визначте позицію М.Вебера про взаємозв'язок економіки та релігії.
4. Коротко охарактеризуйте основні положення вчення А.Тойнбі про розвиток цивілізацій
5. В чому, на Ваш погляд, принципова відмінність цивілізаційного підходу Тойнбі від марксистського підходу в аналізі історичного розвитку?
6. Підготуйте тези до виступу про біографічні дані К.Ясперса та основні ідеї.
7. «Осевий час» та його значення в контексті сьогодення.
8. Складіть порівняльну таблицю основних методологічних підходів розуміння історичного розвитку або світової цивілізації, викладених в працях вищезазначених вчених.

Практичне заняття 3.

Тема: Основні теоретико-методологічні аспекти теорії демократії: методологія аналізу практики сьогодення

Питання для обговорення

1. Поняття та виміри демократії: історико-політологічний аналіз. Американська та європейська традиції.
2. Переходи до демократії: транзитологічні парадигми.
3. Посткомуністичний транзит та його особливості в сучасній зарубіжній політології.

4. Нові підходи до аналізу «якості» та проблем сучасної практики демократії

Література:[8, 16, 22, 36, 40, 46, 47, 56]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми :

Починаючи вивчати пропоновану тему, слід запам'ятати, що вона невичерпна, залишається в полі зору дослідників не одне століття, а сучасна практика постійно потребує глибокого аналізу нових тенденцій розвитку, за якими наука іноді не встигає. Дослідження теорії та практики демократії американською політичною наукою активно проходило у 70-90 роки ХХ століття, тобто в постбіхевіористський період. Сьогодні основна увага сконцентрована на глобальній інформаційній революції, проблемах безпеки, зіткненні цивілізацій та культур, протиборстві демократичних та авторитарних тенденцій і т.ін.

У першому питанні важливо зрозуміти, багатозначність самого поняття «демократія», яке змінювалося на різних етапах розвитку, починаючи від античності до сьогодення. Занотуйте розуміння змісту демократії в античності (Греція, Рим), середньовіччя, новий час та у ХХ ст. Сьогодні про демократію кажуть як: а) форму влади або тип управління; б) систему принципів (виборність, можливість заміни на будь-яких посадах, контроль за діяльністю влади); в) систему цінностей (індивідуальна свобода як основа лібералізму, права людини та їх захист, свобода вибору, плюралізм та ін.). Класичний зміст демократії будується на мінімалістських (Й. Шумпетер) та максималістських нормах і критеріях (Л.Даймонд, Р.Даль та ін.). Основні відмінності вбачаються в політико-правових концепціях, тобто за політичними характеристиками та об'ємом повноважень. *Підготуйте короткі тези виступів на занятті щодо змісту мінімалістських та максималістських ознак демократичного типу правління.*

Важливо підкреслити, що за американською традицією систему можна визнати демократичною, якщо вона відповідає мінімальному набору формальних процедур, тобто за формально-правовим та структурно-процедурним підходами.

Друге питання спеціально вивчається у спецкурсі «Політична модернізація та транзитивні процеси», тому лише підкреслимо наступне. Переходи до демократії вивчає окремий напрям політичної науки *транзитологія*, фундатором якої вважається американський політолог Д. Растоу (стаття «Переходи до демократії: спроба динамічної моделі» 1970 р.). Першими фундаментальними працями транзитологічної парадигми була серія

книг за редакцією Г. О'Доннела, Ф.Шміттєра та Л.Вайтхеда під назвою «Переходи від авторитарного правління» 1986 р. Ці роботи були присвячені аналізу процесів переходу від авторитаризму до демократії в державах Латинської Америки та Південної Європи. Загальна методологічна посилка, яку було покладено в підґрунтя перших транзитологічних праць, полягала в тому, що «шлях має значення не менше, ніж вихідний пункт руху». *Детальніше про етапи та їх зміст читайте у монографії* [36, с.19-30].

Третє питання вимагає розуміння особливостей посткомуністичного транзиту, який значно відрізняється у переході від авторитарного режиму до демократичного. У першій половині 90-х рр. зарубіжні політологи дискутували тезу, що перехід від авторитаризму до демократії не одномоментний чи неухильно лінійний процес із визначеним позитивним результатом. Транзитологи широко пропагували думку про те, що поставторитарні і посткомуністичні зміни будуть не лише тривалим, важким і неоднозначним у різних країнах процесом, але й можуть мати відступні рухи, зигзаги та пастки. Зміни поглядів на суть поставторитарних процесів видаються не просто звільненням від невиправданого оптимізму, а уточненням попередніх теорій генези демократії і вироблення нових методологічних схем, які дозволяють об'єктивно, без емоцій та ілюзій аналізувати безпрецедентні суспільні трансформації.

В цьому контексті особливо варті уваги були висновки А. Пшеворського про розчленування процесу демократизації на декілька етапів із власною логікою та специфікою. Вчений вказував на два різні аспекти, які часто збігаються у часі: “вихід із авторитарного режиму і створення демократичного режиму”. Перше не завжди супроводжується другим. Становлення демократії є *“лише одним з можливих результатів падіння авторитарного режиму”*.

Слід наголосити, що сучасна демократизація має специфічні особливості, до яких, найперше, варто віднести ширший, практично глобальний масштаб. Поза її впливом залишилися фактично лише мусульманські та деякі комуністичні країни (Китай, Куба), хоча й там є деякі зміни подібного характеру. Але глобалізація демократичного впливу створює нову проблему – загрозу змішування варіантів політичного розвитку – модернізації і трансформації. Адже зміни відбуваються майже одночасно, хоч і в різних, важких для порівняння історичних, культурно-цивілізаційних, соціально-економічних, політичних тощо контекстах з неоднаковими вихідними даними, подіями та процесами, підпорядкованими різним закономірностям.

Водночас окремі події, викликані різними причинами і підпорядковані різним закономірностям – явища одного глобального процесу. Специфіка “третьої хвилі” демократизації полягає в тому, що перехід (транзит)

посткомуністичного типу відбувається не за логікою класичних транзитів першої та другої хвиль. За класичною моделлю розвитку демократії Д. Растоу, нація і держава з'являються раніше, ніж починається демократизація. А країни ЦСЄ та й колишнього СРСР вирішують проблеми становлення національної держави, маркетизації економіки і демократизації одночасно. К. Оффе (також Г.Вайнштейн, В.Панин, А. Панарин) вказують на специфіку східноєвропейської трансформації, що суттєво відрізняється від процесів демократизації в інших регіонах світу.

Про двоступеневість демократичних змін у ЦСЄ пише й Р. Бова, вказуючи на необхідність поділу посткомуністичного переходу на два процеси: руйнацію старих структур влади та створення нових, які повинні зайняти місце попередніх з досконалішою формою політичного устрою у порівнянні з іншими формами.

Суть цієї специфіки відображається в *“дилемі одночасності”*, тобто в *“потрійному переході”* – до демократії, ринку і (від)будови національної держави, що значно ускладнює перспективи становлення консолідованої демократії і створює серйозну політичну проблемну ситуацію. Для її наукового розуміння необхідно розв'язати низку теоретико методологічних питань, над чим продовжують працювати сьогодні представники політичної науки.

Четверте питання вимагає знання сучасного наукового дискурсу щодо аналізу «якості» та проблем сучасної практики демократії, які представлені в багатьох дослідженнях зарубіжних вчених. До вашої уваги пропонуються наступні роботи: Б. Манен «Принципи представницького правління», Н.Урбінаті "Спотворена демократія: думка, істина, народ», Дж. Данн «Не очаровуватися демократією», Т. Снайдер "Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка", К.Кроуч «Постдемократія» та ін., у яких переглядаються в дискусійному форматі базові основи та принципи демократії, враховуючи сучасну реальну практику в розвинених та транзитивних суспільствах. Тому, знання основних доробок сучасних дослідників, їх ідей та наукових підходів залишаються вкрай необхідними для студентів-політологів та частково виносяться на самостійну підготовку до заняття та участі у дискусії з цього приводу.

Особливу увагу привертає робота відомого кембриджського політолога Джона Данна *“Не очаровуватися демократією”*, в якій автор розглядає сучасний дискурс про демократію, в рамках якого відбувається переосмислення останніх тенденцій її розвитку. Демократія, вважає автор, є нестабільної змінною політичного розвитку, яка змінюється під впливом значної кількості чинників. Тому він закликає спочатку зрозуміти яким чином демократія стала тією категорією, без якої сьогодні не відбувається легітимація більшості

сучасних режимів. Чи є наше розуміння демократії сьогодні таким, яким воно було 100, 50, навіть 20 років тому? Що визначає динаміку зміни нашого сприйняття демократії як символу публічної влади? Наскільки демократія допомагає націям у їх прагненні до добробуту та встановленні ефективної влади? Дж. Данн намагається дати відповіді на ці та багато інших питань.

Його робота є не просто оригінальним аналізом категорії демократії в політологічному, соціологічному та історичному зрізах. Вона ще й виклик з метою закликати до дискусії про причини останніх невдач та негараздів демократії як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються. Ця робота стала тригером багатьох дискусій та розділила науковців на прибічників та противників. Що до інших авторів - готуйтеся до плідної дискусії на практичному занятті.

Темі рефератів:

1. Основні виміри демократії в роботах зарубіжних дослідників.
2. Посткомуністичний транзит та його особливості в сучасній зарубіжній політології.
3. Б. Манен про сутність представницького правління в сучасну добу.
4. Н.Урбінаті "Спотворена демократія: думка, істина, народ»: основні ідеї.
5. Пастки та загрози демократичного транзиту в контексті основних напрацювань сучасних зарубіжних вчених.

Завдання для самостійної роботи:

1. Поясніть який зміст Ви вкладаєте в поняття демократія?
2. Чим відрізняється американська традиція вимірів демократії від європейської?
3. З чим пов'язане виникнення транзитології як субдисципліни в політологічній науці?
4. Як визначають відомі зарубіжні фахівці особливості посткомуністичного транзиту?
5. Перелічіть авторів останніх років та їх дослідження, в яких аналізується стан та основні проблеми демократії в практиках сьогодення.
6. Назвіть основні проблемні аспекти в нових дослідженнях щодо «викривлень» або «спотворення» демократії.

Змістовий модуль 2. Політична футурологія та глобалістика в зарубіжній політології кінця XX – поч.. XXI ст.

Практичне заняття 4.

Тема: Зарубіжна політична наука про глобальні тенденції розвитку сучасного світу (Дж.Нейсбіт, З.Бжезинський, З.Бауман, М. Кларк, Р.Нейк, Е.Валерстайн, І Крастев)

Питання для обговорення

1. Основні мегатенденції в розвитку сучасного світу.
2. Технологічні зміни та їх вплив на сучасні глобальні зміни.
3. Потенційні «чорні лебеді» сучасного розвитку людства.

Рекомендована література [2,3, 8, 14, 20, 24, 57, 58]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми:

Готуючись до *першого питання*, слід засвоїти, по-перше, зміст основних понять, а саме, мегатенденції та мегатренди. Більшість джерел визначає *мегатенденції* як величезні соціально-економічні, політичні й технологічні зміни, що формуються і розвиваються протягом тривалого часу, може навіть до 100 і більше років, котрі здійснюють вплив на розвиток держави, груп держав і людства в цілому. *Мегатренди* - це довгострокові, масштабні рушійні сили, які впливають на всю систему відносин в світі. Це комплексні фактори, які формують суспільство одночасно на декількох рівнях. Вони простягаються через роки, регіони і галузі. Їхній аналіз дозволяє будувати стратегію з розумінням того, що відбувається сьогодні і що буде у майбутньому. Такий термін уперше з'явився в опублікованій у 1982 р. американським футурологом Дж. Нейсбіттом в книзі "Мегатренди", яка стала бестселером. Він досліджував "основні напрямки руху, які визначають вигляд і суть суспільства, що змінюється. Серед основних трендів, що визначають нову постіндустріальну епоху, вчений виділяє такі: перехід до нової економіки, в основі якої лежить виробництво й розподіл інформації; формування дуалізму «технічний прогрес» - «душевний комфорт», за яким нові технології супроводжуються компенсаторною гуманітарною реакцією; перехід від ізольованих національних економік до глобальної економічної системи; зміна в управлінні - перехід від ієрархічних структур влади індустріальної епохи до сітьової неформальної структури управління; перехід від представницької демократії до демократії політичної участі. Сучасні дослідники в межах різних дослідницьких проєктів різних центрів та організацій визначають та описують різну кількість таких мегатенденцій або мегатрендів початку ХХІ ст.. *Спробуйте порівняти*

визначені тенденції Дж.Несбіта кінця XX ст. із мегатенденціями інших дослідників перших десятиліть XXI століття. Аргументуйте власну думку.

Слід підкреслити, що відстежуючи мегатренди, можна не лише отримати більше знань та розуміння про поточну ситуацію в окремих регіонах, але й передбачити майбутні тенденції та розвиток подій у всьому світі. Базою таких мегатенденцій є структурні зрушення, тобто критичні зміни ключових характеристик глобального навколишнього середовища, яке впливає на те, як «працює /функціонує» світ.

Наприклад за результатами дослідження Global Trends 2030: Alternative Worlds. 2012. (Доповіді Національної Ради з розвідки США) визначено наступні мегатенденції майбутнього розвитку: поширення прав та свобод людини; дифузія (розпорошення) впливу держав до 2030 року може мати драматичні наслідки, пов'язані із зростанням ролі східних держав, місце в економічному розподілі, зміни в національних структурах влади і т.п.; демографічна ситуація. Продовольча проблема: постійно зростаюча недостатність продуктів харчування, води та ресурсів, і в першу чергу енергоресурсів. Крім того, чітко описані ще шість основних ключових факторів.

Дослідники відмічають, що замість того, щоб зосереджуватися виключно на "мегатенденціях", зараз в рівній мірі, якщо не більше, йдуть дискусії про "мегазагрози". Вони охоплюють цілу низку суттєвих викликів, загроз геополітичної напруженості, регіональних війн, перебоїв у ланцюгах постачання а також ризиків, пов'язаних з цифровою трансформацією, включаючи глобальну кібервійну і порушення прав людини. *Ознайомтеся із цими дослідженнями та підготуйтеся до обговорення на занятті.*

Друге питання потребує знання щодо сутності сучасних технологічних змін та їх впливу на всебічні аспекти життя людства. Вчені вважають, що глобальні економічні, соціальні та воєнні досягнення до 2030 року будуть розвиватися на чотирьох технологічних аренах: інформаційні технології, технології автоматизації виробництва, технології використання ресурсів та медичні технології. Підготуйтеся до обговорення, наприклад з проблеми технології опрацювання даних, технології соціальних мереж, «розумні міста» і т.п. (можлива презентація)

Готуючись до *третього питання* з'ясуйте поняття «чорні лебеді». Теорію чорних лебедів популяризував ліванський економіст Нассім Ніколас Талеб, який в роботі "Чорний лебідь. Вплив надто неймовірного", розробляючи концепцію, ввів це поняття. Метою Н.Талеба було пояснити цією теорією обмежені знання, якими володіють люди. А також нездатність передбачити події, що відбулися в історії. Щодо сьогоденних «чорних лебедів», які здатні змінити сучасне життя, дослідники відмічають наступні.

1. *Важкі пандемії*. Ніхто не може спрогнозувати де, коли та який патоген може розповсюдитися на планеті. Вибух пандемії на протязі 6 місяців може привести до того, що мільйони людей будуть страждати та вмирати в кожному кутку світу; 2. *Різкі зміни клімату*. Драматичні та непередбачені зміни клімату вже зараз відбуваються набагато швидше, ніж прогнозувалося. Швидкі зміни в характері опадів (мусони в Індії та в іншій частині Азії) може різко змінити можливості населення цього регіону виробляти необхідну кількість продуктів харчування; 3. *Перспективи Євросоюзу та євро*. Наприклад, можливий вихід Греції з зони євро може викликати збитки у 8 разів більше, ніж банкрутство компанії Lehman Brothers, а також провокувати ще більшу кризу на території Європейського Союзу; 4. *Демократичний або розпадаючийся Китай*; 5. *Ядерна війна або війна з використанням зброї масового знищення та кібератак*; 6. *Реформований Іран*; 7. *Колас або зниження впливу США* може привести до довготермінової глобальної анархії. Поки немає великої держави, яка б могла замінити Сполучені Штати в якості гаранта міжнародного порядку. *Підготуйтеся до розкриття змісту перелічених можливих «чорних лебедів» як загрози розвитку людства.*

Теми рефератів

1. Основні виклики, які сьогодні стоять перед людством: зміст та наслідки.
2. Дж. Нейсбіт та його мегатренди кінця ХХ ст.
3. Р. Кларк, Р. Нейк про третю світову війну. Сучасні технології на службі милітаризації світової політики.
4. З. Бжезинський про глобальне лідерство для США: зміст та сучасний стан.
5. Потенціал зростання конфліктів в сучасному світі: поширення границь регіональної нестабільності.

Завдання для самостійної роботи:

1. Порівняйте визначення та сформулюйте власну думку щодо змісту понять мегатенденції та мегатренди.
2. Проаналізувавши літературу, спробуйте дати коротку характеристику основних мегатенденцій у розвитку сучасного світу.

3. Ознайомтеся із Звітом НРР США (Global Trends 2030: Alternative Worlds). Підготуйтеся до обговорення щодо основних уявлень про кардинальні зміни та майбутнє людства.
4. Основні виклики, які сьогодні стоять перед людством: зміст та наслідки, висловлених в низці досліджень зарубіжних авторів.
5. Дайте характеристику основним мегатрендам Дж. Нейсбіта наприкінці ХХ ст. Порівняйте із сучасними тенденціями.

Практичне заняття 5.

Тема: Від А.Тоффлера до Ю. Хараррі: соціально-політичний аналіз динаміки та перспектив сучасного світу

Питання для обговорення

1. Політична футурологія: поняття, зміст, основні представники.
2. Трилогія А.Тоффлера («ФутуроШок», «Третя хвиля», «Метаморфози влади») та сучасність.
3. Ю. Хараррі про прогнози світового розвитку у ХХІ ст. Основні виклики, які сьогодні стоять перед людством

Рекомендована література:[13, 14, 23, 35, 41, 49,50, 52, 53]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми :

Підготовка до *першого питання* потребує з'ясування змісту футурології як галузі знання, яка базується на даних суспільствознавчих і природничих наук для дослідження і передбачення майбутнього. Наука про майбутнє, якщо виходити з конкретного перекладу, має достатньо давню історію, тому що інтелектуальне середовище людства завжди намагалося дати відповіді на питання про те, що відбувалося в світі, який на той час оточував, який глибинний смисл змін та яким чином вони відбиваються на існуванні людства. Головним чином ці зміни були пов'язані із технологічним прогресом та його наслідками. Наприкінці 1960-х у світі зібралася значна кількість футурологів і розпочався міжнародний діалог про довгострокові цілі людства. У 1972 році увагу громадськості привернув звіт Римського клубу «Межі зростання», що попереджає про наслідки зростання населення, економічного зростання, збільшення використання ресурсів. Були створені міжнародні організації

футурологів – Всесвітня федерація вивчення майбутнього і Всесвітнє товариство майбутнього.

В останні роки ХХ ст. футурологічні дослідження сформували думку про те, що головними напрямками майбутнього розвитку стануть три так звані надтехнології – штучний інтелект, нано - та біо – технології, які можуть кардинально змінити світ та життя людини (кардинальне продовження життя) та суспільства (глобальна катастрофа - знищення людини, зміни клімату, ресурсна база та т.п.).

Для нас важливо виокремлення політичної футурології, як специфічної сфери, яка тісно пов'язана з політичним прогнозуванням. Політичний аспект асоціюється, перш за все, із пошуком шляхів, які мають вплинути на такі кардинальні зміни. Загальнопланетарні зміни потребують об'єднання зусиль усіх держав задля розв'язання проблем, які впливають на всі сфери життя людства, тобто йдеться про вироблення та прийняття рішень в форматі загальносвітової політики. Підтвердженням цих процесів є спроби створювати різні об'єднання, платформи, розробляти міжнародні регіональні рішення тощо). Опрацюйте рекомендовану літературу та сформулюйте власне розуміння визначених проблем.

Друге питання вимагає знання текстів робіт А.Тоффлера, зазначених в плані заняття. Ознайомтеся з біографією дослідника, подумайте, яким чином окремі моменти вплинули на написання його досліджень та в чому саме його вклад в політичну футурологію. Коротко підкреслимо, щодо внеску в розвиток науки: а) продемонстрував читачам, суспільству, бізнес-колам сутність технологічних змін, тобто їх внутрішній глибокий зміст; б) виявив особливу роль знання, без якого не можна зрозуміти зміст цих змін (ще в 60 роки ХХ ст. він зробив висновок, що майбутнє належатиме інформаційним технологіям); в) швидкоплинність стане (вже стала) основною характеристикою життя людини та суспільства.

Книга «Футурошок» є однією з найбільш відомих і значимих. Він пояснює що відбувається з людиною, коли на неї нападають зміни та яким чином адаптуватися до них. Від чого шок? Це захворювання від перемін /змін, такий психобіологічний стан. Небезпека в тому, що ми мало знали та й знаємо про адаптацію. Головний висновок можна сформулювати наступним чином – швидкість змін більш важлива ніж їх напрямок, тобто до чого вони ведуть. Таким чином він сформулював дві сторони однієї концепції, зокрема *концепція шоку*, зміни обмежують простір існування людини, вона боїться бути проковтнутою ними. Інша, це концепція *адаптації*, тобто розрив між швидкістю змін та органічною швидкістю реакції людини пристосовуватися до них.

Самостійно сформулюйте основні ідеї, викладені А.Тоффлером у «Третя хвиля» та «Метаморфози влади».

Третє питання пов'язане із вивченням внеску ізраїльського вченого Ю.Хараррі, книжки якого стали бестселерами ХХІ ст. У роботі «21 урок для 21 століття» в 21 главі автор досліджує актуальні виклики сучасності: від розвитку технологій, націоналізму, імміграції до тероризму і фейкових новин. Прочитавши роботу, підготуйтеся до обговорення реферату на цю тему.

Темі рефератів:

1. Футурологія: стан розвитку та основні концепції.
2. Пізнання майбутнього в контексті взаємозв'язків футурології та політики.
3. Футурологічні ідеї та концепції останніх десятиліть ХХ — початку ХХІ століть.
4. А. Тоффлер про еволюцію «трикутника влади» в процесі зміни цивілізаційних «хвиль».
5. Ю. Хараррі про прогнози світового розвитку у ХХІ ст. та уроки для людства.

Завдання для самостійної роботи:

1. Поясніть зміст понять футурологія та політична футурологія. Порівняйте основні завдання цієї сфери знання.
2. Дайте визначення поняття політична футурологія та доведіть її значення в умовах сьогодення.
3. Визначить основні ідеї «Футурошоку» А.Тоффлера.
4. В чому значення «хвильової теорії» Тоффлера. Чому вона зазнала значне критичне сприйняття?
5. Яку основну проблему аналізує дослідник в роботі «Метаморфози влади»? Чому вона залишається актуальною сьогодні?
6. Дайте загальну характеристику творчості Ю. Хараррі. Основні праці.
7. Про які уроки для ХХІ ст. йдеться у однойменній книзі Ю. Хараррі? Підготуйте презентацію.

Практичне заняття 6.

Тема: Доктрина «кінця історії» та постлюдське майбутнє у концепції Ф.Фукуями: сучасний погляд.

Питання для обговорення

1. Концепція «кінець історії»: триумф лібералізму або світова ліберальна революція.
2. Шляхи в майбутнє. Природа і права людини. Політичний контроль над біотехнологією.
3. Початок постлюдської історії. Дискусії та еволюція поглядів.

Рекомендована література:[29, 33, 41, 48, 49,]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми:

Підготовку *першого питання* слід починати із знайомством зі статтею «Кінець історії» Френсіса Фукуяма, неординарного вченого та одного з найвідоміших політологів США, який у 1989 р. опублікував у журналі “National Interest” статтю з такою інтригуючою назвою. Дослідники вважають, що концепція Фукуяма про кінець історії зафіксувала і оформила ейфорію Заходу з приводу закінчення холодної війни і була запропонована у вигляді наукового осмислення нової геополітичної реальності.

Однак, вивчаючи проблему, слід зауважити, що ідея «кінця історії» не винахід самого Фукуяма, який і сам заявляє, що відштовхується від вчення Гегеля, хоча ця ідея існувала задовго до Гегеля. Прагнучі спрогнозувати характер і напрям розвитку сучасного світового політичного процесу, Ф. Фукуяма стверджує, що поширення по всьому світу західних демократичних цінностей і ліберальних принципів функціонування економіки неминуче приведе до формування ліберальної демократії, що являє собою «кінцевий пункт ідеологічної еволюції людства».

Кінець історії – це кінець боротьби ідеологій. Історія людства, за Фукуямою, закінчується разом із політичним протистоянням періоду «холодної війни», що давав найбільший імпульс розвитку цивілізації. Вчений висуває модель повного домінування ліберальних цінностей, реалізація якої призведе до «кінця історії» – закінчення періоду політичного та ідеологічного протистояння, створення глобальної ліберально-демократичної цивілізації.

В книзі «Кінець історії та остання людина» (1992) підкреслено, що «за останні роки у світі виник небувалий консенсус із приводу легітимності ліберальної демократії як системи правління», який підсилювався поступовою поразкою конкуруючих ідеологій – фашизму, комунізму тощо. В «Америці на розпутьті» (2006) Фукуяма підкреслює, що «кінець історії» не означає неминучий транснаціональний рух до ліберальної демократії. «Кінець історії» –

це лише «розмова про модернізацію», де ліберальна демократія виступає одним із низки «побічних продуктів» процесу модернізації політичних систем.

Фукуяма стверджував, що історичний розвиток людства підійшов до свого логічного завершення, після якого розпочнеться постісторична доба. Однак через двадцять років після публікації статті Ф. Фукуяма все ж припустив можливість власної помилки. В ході еволюції своїх поглядів він відмовився від ідеї поширення демократії та державного будівництва, західного унілатералізму (односторонність); змінив акценти в причинах неминучості «кінця історії»; переглянув взаємозв'язок економіки, політики і культури. *Що, на Вашу думку, вплинуло на хід еволюції поглядів дослідника?*

Друге питання охоплює непросту проблему перспектив розвитку людини та її прав в умовах запровадження біотехнологій та можливих наслідків. Бачення проблем постлюдського майбутнього Фукуяма пропонує у відомих книгах «Кінець історії та остання людина» (1992) та «Наше постлюдське майбутнє: наслідки біотехнологічної революції» (2002). Він стверджує, що людство живе в умовах двох паралельно існуючих революцій - інформаційно-технологічної та біотехнологічної. Вчений віддає перевагу в майбутньому революції в біології, коли стане можливим контроль генома людини і маніпуляція нашою власною природою. Тут виникає проблема прав людини та відношення влади. Фукуяма стверджує, що дискусія про права людини потребує розуміння людських цілей, прагнень, які в свою чергу, базуються на принципах людської природи та гідності. Отже, біотехнологія, спрямована на людську природу, неодмінно вплине на дискурс в системі цінностей та політики. Він наводить декілька аргументів на захист своєї теорії прав, які базуються на людській природі. *Проаналізуйте ці аргументи та обґрунтуйте власну думку на практичному занятті.* Політична історія свідчить про те, що політичні режими, які ігнорували межі людської природи потерпіли крах. Наприклад, Фукуяма приходить до висновку, що провал комунізму був спричинений його «нездатністю поважати природну схильність людини віддавати пріоритет родині та приватній власності». Ваша думка з цього приводу.

Третє питання пов'язане із знанням вище перелічених творів, зокрема у своїй роботі «Наше постлюдське майбутнє» біотехнологічну революцію Ф. Фукуяма визначає наступним чином: «Те, що ми переживаємо сьогодні – це не просто технологічна революція у нашій здатності декодувати ДНК і маніпулювати нею, а революція у біології, що виступає засадничою наукою» [50, р. 19]. У процесі цієї революції, продовжує він, відкриваються безпрецедентні можливості зміни природи людини – зміни настільки глибокої, що виникає питання: «Яке майбутнє нас чекає: людське чи

постлюдське?». Занепокоєння у нього визиває те, що нічим не обмежений науковий прогрес здатний вивести людство за ту відносну межу, де суб'єкт уже не є людиною, тобто в постлюдське буття, в постісторію.

Біотехнологічна революція, підкреслює автор, призводить до суттєвих змін, а саме: підриває концепцію рівності, на якій заснована ліберальна демократія, що в свою чергу спотворює моральні відносини між людьми; посилюється ієрархічність і конкурентність, обумовлюючи соціальні конфлікти. На думку Фукуяма, сучасна цивілізація зіткнулася з викликом, породженим формуванням «суспільства знання». Ф. Фукуяма у своїй роботі відстоює положення, що ефективний контроль над біотехнологіями навряд чи можливий, а перспективи їх подальшого регулювання вкрай туманні. Тому роль політичного контролю, про який пише дослідник, в сучасних умовах зростає. Ознайомтеся із дискусіями щодо постмодерністського розуміння «постісторії». [див. 41].

Теми рефератів:

1. Концепція «кінця історії» та її інтерпретація.
2. Американська модель як основа формування глобальної політичної структури «завершеної історії».
3. Постлюдина. Проблеми свободи та влади.
4. Геополітичні погляди Ф. Фукуяма: зміст та еволюція
5. Постмодерністський підхід до поняття «постісторія»: основні дискусії
6. Проблеми людської гідності в умовах біотехнологічної революції в роботах Ф.Фукуяма.

Завдання для самостійної роботи:

1. Які умови та обставини спонукали Ф. Фукуяму на створення концепції про «кінець історії»?
2. Опишіть постлюдське майбутнє в трактовці Фукуяма.
3. Які фактори вплинули на еволюцію поглядів дослідника?
4. Який зміст вкладає Ф.Фукуяма, говорячи про політичний контроль над біотехнологіями.
5. Постлюдина: яка вона має бути? Чи згодні Ви із позицією вченого? Обґрунтуйте власну думку.

Практичне заняття 7.

Тема: Ф.Фукуяма про основні проблеми західного світу у постіндустріальну епоху: культурно-ціннісний та політологічний аспекти

Питання для обговорення

1. Сутність та наслідки «Великого розриву». Нове бачення ролі цінностей в загальному історичному процесі.
2. Людська природа, соціальний капітал і соціальний порядок. Ідея довіри як показник соціального капіталу.
3. Роль культури в творенні економічного суспільства. Україна в контексті визначених проблем.

Рекомендована література: [18, 20, 22, 23, 32, 33, 34, 42,]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми:

У першому питанні від самого початку слід з'ясувати зміст поняття «Великий розрив». Дослідники відмічають, що це епоха, тобто достатньо довгий процес переходу або трансформації всієї системи суспільних відносин, коли старий спосіб життя, його цінності майже відкинуті, а новий ще не створений та незрозуміло який. «Великий розрив» як феномен ХХ–ХХІ ст., на який звернув увагу Ф. Фукуяма, характеризується, з одного боку, запровадженням значних досягнень інформаційного та технологічного характеру, економічним зростанням, з іншого - зростаючим рівнем злочинності і соціальної дезорганізації, занепадом сім'ї і родинних стосунків, як джерела соціальної згуртованості, зниженням рівня довіри і т.п.. Починаючи з 60-х років всі перераховані зміни стали відбуватися в більшості індустріально розвинених країн з високим рівнем динаміки розвитку. Загальними причинами Великого Розриву послужили нерівність у доходах, недосконалість державного регулювання і соціального забезпечення, різке зростання кількості молодого населення, урбанізація, включення жінки до трудових ресурсів, занепад релігійності, пріоритет індивідуалістських інтересів по відношенню до суспільних зобов'язань. Проте все це є наслідком головної причини, яка полягає у загальній зміні природи праці при переході суспільства від економіки індустріальної епохи до економіки постіндустріальної, інформаційної. Саме вони і є основними проблемами західного світу в постіндустріальну епоху.

Друге питання є одним з найважливіших, в якому йдеться про нове бачення ролі соціально - ціннісних основ в постіндустріальну епоху, а саме про соціальний капітал, довіру та соціальний порядок. Першими дослідженнями,

які визначали взаємозв'язки соціального капіталу та розвитку були роботи Р. Патнема, який пояснював відмінності між економічним розвитком регіонів Італії саме рівнем накопичення соціального капіталу. На його думку, залучення громадян до вирішення проблем суспільства, як особлива складова соціального капіталу обумовлює та пояснює інституційну ефективність (чи неефективність) того або іншого суспільства. Наявність громадянського суспільства створює підґрунтя для забезпечення рівноваги та збалансування існування суспільства, а також для впорядкованої та ефективної роботи суспільних інститутів. Подумайте чому саме?

На основі проведеного аналізу Ф. Фукуяма зробив наступні висновки: у США динаміка змін соціального капіталу за останні десятиліття негативна: рівень злочинності росте, родинні цінності приходять в занепад, наростає соціальна дезорганізація. В той же час низка країн (Японія, Республіка Корея) мають значно нижчі темпи зростання злочинності та відносну міцність родин, проте, з одночасним зростанням дефіциту довіри в суспільстві. Ф. Фукуяма аналізує існуючі сьогодні пояснення цих процесів: зростання бідності та (або) нерівності за доходами; загальне збільшення багатства в суспільстві; особливості сучасної системи державного соціального забезпечення; загальні культурні зрушення: занепад релігії та панування індивідуалістичних інтересів, тобто до найважливіших причин великого розриву Ф. Фукуяма схильний відносити зміни основному в культурно-ціннісній складовій. Відомий дослідник Дж. Коулмен, який ввів в обіг це поняття, писав, що «соціальний капітал залежить від властивостей соціальної структури, характеру відкритості соціальних мереж, тривалості соціальних відносин та множинності зв'язків. Таким чином, соціальний капітал зумовлений тим, що кожний економічний суб'єкт тим або іншим способом включений, інтегрований у систему соціальних відносин. Це капітал спілкування, співробітництва, взаємодії, взаємної довіри і взаємодопомоги, що формуються в просторі міжособистісних економічних відносин. Діалог, відкритість дозволяють людям учитися один у одного. Особливо роль в цьому процесі Фукуяма віддає *довірі*, як вимірювачу соціального капіталу, аналізуючи країни із високим та низьким рівнем довіри та його впливом на розвиток економіки. Підготуйте тези виступу в обговоренні питання про довіру, опираючись на роботу Фукуяма «Довіра: Соціальні чесноти та путь до процвітання».

У *третьому питанні* слід з'ясувати роль культури в економічному розвитку держав та зміцненні демократичних норм життя. Фукуяма виокремлює чотири основних рівня, на яких відбувається консолідація

демократії: *ідеологія*. Це рівень нормативних переконань про правильність або неправильність демократичних інститутів та структур, що їх підтримують; *інститути*. Ця сфера містить в собі конституції, судові системи, партійні системи, ринкові структури та ін. Інститути змінюються не так швидко, як ідеї, проте ними можна маніпулювати за допомогою державної політики; *громадянське суспільство*. Це - царина спонтанно створених соціальних структур, що відокремлені від держави та становлять основу демократичних політичних інститутів. Такі структури формуються та змінюються ще повільніше, ніж політичні інститути; *культура*. Це - найглибший рівень, що містить такі явища, як структура родини, релігія, моральні цінності, громадянська свідомість, етнічна самосвідомість та ін. Дослідник пише про те, що «реальними проблемами, що впливають на якість життя в сучасних демократичних державах, є соціальні й культурні відхилення від норми, які, вочевидь, перебувають за межами можливостей інституційних рішень, а отже, й за межами можливостей державної політики. Питання культури, таким чином, висувається на перший план, тобто він надає перевагу ролі культурних чинників в творенні високорозвиненого за всіма параметрами суспільства. Подумайте над питанням, яким чином можна охарактеризувати українську практику в контексті визначених проблем.

Теми рефератів:

1. «Великий Розрив» як феномен ХХ–ХХІ ст.ст.
2. Ф.Фукуяма «Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості»: основні ідеї та їх взаємозв'язок.
2. Проблема злочинності, сім'ї та довіри в роботі Ф.Фукуяма «Великий розрив».
3. Довіра, соціальний капітал і соціальний порядок: український контекст.
4. Френсіс Фукуяма про українську демократію і помилкові очікування.
5. Самоорганізація та система соціальних норм в концепції Ф. Фукуяма

Завдання для самостійної роботи:

1. В чому сутність Великого розриву?
2. Поясніть в чому проявляється нова роль культури.
3. Значення понять «соціальний капітал» та «соціальний порядок» та їх взаємозв'язок.
4. Поясніть тезу «довіра як вимірювач соціального капіталу».
5. Спробуйте описати стан довіри в Україні в контексті ідей Фукуяма.
6. Підготуйте тези виступу за темою: «Перспективи долання «зламу епох»: українська практика».

Практичне заняття 8.

Тема: Політична наука США про світовий порядок та управління в XXI ст. Проблеми геостратегічної адаптації Америки наприкінці XX–го початку XXI ст.

Питання для обговорення

1. Глобальний світовий порядок на початку XXI сторіччя: основні парадигми (З. Бжезінський, Г.Кісінджер, Р.Кларк, Ч.Капхен, І.Валерстайн та ін.)
2. Сильні та слабкі держави. Національний суверенітет в глобальному та постглобальному світі.
3. Геостратегічна адаптація США: перспективи глобального лідерства.

Рекомендована література: [2, 3, 4, 9, 23, 51, 57, 58]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми:

Підготовка *першого питання* вимагає чітке розуміння того, який сьогодні світовий порядок, його структура, характеристики та яким чином його визначають політики, експерти та науковці-фахівці. В цілому, існує декілька підходів щодо визначення змісту: 1) це дуже складна система міжнародних взаємовідносин та взаємозв'язків різних акторів / суб'єктів (старих та нових) на світовій арені з метою забезпечення /дотримання «балансу сил» та інтересів. Так визначають прибічники системного підходу; 2) другий підхід визначає міжнародні відносини «постміжнародними». Оскільки сьогодні змінено стару систему класичних відносин між «державоцентричним світом» та сучасним «поліцентричним». У роботі «Турбулентність у світовій політиці», яка отримала в свій час величезний резонанс в науковому співтоваристві та зробила значний вплив на розвиток такого напрямку, як соціологія міжнародних відносин, Дж. Розенау показує, що нові актори – це вже й нескінченне різноманіття недержавних суб'єктів, що впливають на зміни в рамках світової системи. 3) прибічники третього підходу взагалі пишуть про неоднозначність, невизначеність міжнародних відносин, враховуючі нових учасників, коли складається потенційна можливість різних варіантів взаємовідносин на світовій арені. Тому ще зберігаються старі характеристики багатополлярності, навіть однополлярності з елементами багатополлярності та т.п.

Щодо основних парадигм, моделей та підходів, слід зауважити, що їх дуже багато від найліберальніших до майже радикальних, серед яких

визначимо лише декілька: 1) представники відомого напрямку реалізму та неореалізму (Б. Бузан, К. Уолтц), які розглядають міжнародні відносини як «гру з нульовою сумою», тобто взаємодія основних світових гравців носить конфронтаційний характер тому, що кожний прагне захищати власні національні інтереси. Держави мають забезпечити національні інтереси та безпеку; 2) В колах неолібералів є різні трактовки, але головним визначається необхідність домовлятися про делегування частки державного (національного) суверенітету, що є неминучим в умовах глобалізації. 3) Представники лібералізму (Дж.Найт, С.Міль) визнаючи комплексну взаємозалежність, визнають політику як результат багатосторонніх багаточисельних контактів і взаємодій політичних еліт, включаючи неформальні. Так звана теорія «м'якої сили»; 4) виокремлюють ще один підхід, можливо сьогодні не зовсім реальний, пов'язаний із І. Валерстайном, який бачить розв'язання світових проблем через об'єднання всього людства на умовах справедливості та гуманізму проти ключових загроз (екологічні, гуманітарні, безпекові), з якими не зможе впоратися самотужки не одна сучасна держава, яка б сильна вона не була. Для більш детального обговорення готуйтеся за текстами робіт зазначених дослідників.

Друге питання присвячено вивченню ролі та значення держави у світовому співтоваристві, різним аспектам державності (функції, сила державних інститутів, інфраструктурні можливості, основи легітимності урядів та ін.). Сильна та слабка держава: причини слабкості держави. Всі ці питання аналізуються у в одній з найвідоміших робіт Ф.Фукуями «Сильна держава. Управління та світовий порядок у XXI ст.». Це одна з найважливіших та болючих проблем, такий собі виклик глобалізації, пов'язаний із суверенітетом держави, розуміння якого у порівнянні з XIX ст. значно змінюється. Глобалізація не тільки змінює соціоекономічну та політичну картину світу, але й трансформує внутрішню сутність суверенітету, відбираючи у держави функції організації і управління фізичним простором. Йдеться про формування нових підходів і центрів управління, виникнення нових центрів зосередження економічної влади та могутності, легітимної глобальної інтервенції. На порядку денному стоїть питання постглобального суверенітету, який потребує додаткового вивчення. Подумайте над цим питанням з точки зору української держави, її суб'єктності та національного суверенітету.

Проблема, яка поставлена в *третьому питанні* потребує аналізу ролі США в сучасному світі, яка доволі широко вивчається, обговорюється в наукових колах, на політичному та експертному рівні. Зазначимо, що коло основних проблем, які обговорюються можна звести до двох груп: перша, це

причини, фактори, які впливають на зростання домінування США, виходячи з хаотичності, неупорядкованості міжнародних відносин та неможливістю управління наявними методами в сучасних умовах. Крім того, зростанням дестабілізаційних процесів, посиленням антиамериканських настроїв та низкою невдач американської зовнішньої політики в окремих регіонах світу. Друга – це наявність нових «центрів сили» як альтернатива домінування США. Наприклад, в книзі Ч. Купчана «Занепад Америки» автор визначає зони розподілу впливу на консенсусних основах, пов'язаних із Північною Америкою на чолі із США; Східною Азією на чолі із Китаєм та Японією; Європою (Німеччина, Франція). Прибічники багатополусною системи міжнародних відносин, на відміну від Купчана, вважають, що на сучасний світовий розвиток можуть впливати ще Росія, Індія, Іран, Бразилія, Південна Корея, Пакистан, Україна. Подумайте, якою може бути роль України як суб'єкта/об'єкта світової політики в умовах нового світового порядку, який ще тільки визначається.

Теми рефератів:

1. І. Валерстайн про причини та проблеми світового розвитку в роботі «Аналіз світових систем та ситуація в сучасному світі».
2. Створення сильної держави як одна з найбільш важливих проблем світового співтовариства.
3. Ф. Фукуяма про різні аспекти державності в сучасному світі («Сильна держава»)
4. Американська гегемонія і глобальна безпека. Дилеми втраченої національної безпеки.
5. Українська держава: проблеми слабкості держави та національного суверенітету (в контексті ідей Ф.Фукуями).

Завдання до самостійної роботи:

1. Який зміст вкладаємо в поняття «сучасний світовий порядок»?
2. Дайте загальну характеристику основних підходів до аналізу сучасного світового порядку.
3. Розкрийте зміст основних поглядів зарубіжних політологів щодо ролі США на поч. ХХІ ст.
4. Спробуйте охарактеризувати світ-системний підхід І.Валерстайна, його переваги та значення в аналізі світового розвитку на початку ХХІ ст.
5. Які основні зони впливу на глобальний політичний процес визначає Чарльз Купчан в книзі «Занепад Америки»?

6. Які чинники сучасного розвитку вплинули на перегляд геостратегії США як світового лідера?

7. Про які зміни в колі основних гравців на міжнародній арені йдеться в дослідженнях сучасної зарубіжної політичної науки?

Змістовний модуль 3. Критичний напрямок в сучасній зарубіжній політології

Практичне заняття 9.

Тема: Зарубіжні теоретики про перспективи сучасного капіталізму в епоху глобалізації

Питання для обговорення

1. Суперечності капіталізму та можливості його еволюції.
І.Валерстайн про структурну кризу капіталізму.
2. Внутрішні ресурси капіталізму: теоретичні аспекти
3. Капіталізм та його суперники у ХХ –ХХІ ст.. в контексті ідей зарубіжної політології

Рекомендована література: [7, 10, 21, 44, 57]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

У першому питанні важливим є з'ясування деяких теоретичних та методологічних аспектів, зокрема у розумінні поняття *криза* та *структурна криза капіталізму*. Стаття І.Валерстайна «Структурні кризи» дозволяє зрозуміти зміст цих понять та явищ. В стислій формі він пояснює, що термін «криза» відігравав у 1970-х роках центральну роль у політичних дискусіях у багатьох країнах, хоча варіанти його визначення коливалися в широких рамках. Однак з 2008 року у зв'язку із глобальною фінансовою кризою тон дискусій знову змінюється. На передній план вийшли питання про те, як визначити сутність кризи та пояснити її походження. Уважно прочитайте цю статтю та спробуйте визначитися зі змістом сучасного капіталізму, його основними суперечностями.

Капіталістична система розглядається дослідниками одного з напрямів як така, що в самій своїй основі містить набір суперечностей, які стикаються одна з одною і таким чином витворюють суспільство, завжди засноване на різного роду суперечностях. Наприклад, суперечність між капіталом і працею, очевидна для будь-якого марксиста, створює основу для класової боротьби. Але

існують і інші види суперечностей – між виробництвом і споживанням, між споживчою вартістю і міноюю вартістю. Всі ці суперечності мають місце і в сучасних умовах, пов'язані зі змінами виробництва, появою нових професій, технологічними можливостями і т.ін. (Див. М.Манн та К.Калхун «Чи є майбутнє у капіталізмі»)

Капіталізм в цілому - це єдина відома нам система, яка спроможна забезпечити ефективну та інноваційну економіку, але фінансова криза показала іншій бік капіталізму. Виявилось, що виживання останнього все ж таки залежить від держави. Головна проблема – це подальше реформування системи, щоб вона була прийнята суспільством, або залишити все із наданням ринкам повної свободи у всіх сферах? Практика свідчить, що найбільш успішними сьогодні в світі є економіки, які поєднують ринкову дисципліну із потребою захисту суспільства від її негативних наслідків. Протистояння та неминуче зіткнення між цими обома силами само по собі є важливим джерелом життєдіяльності та інновацій для економіки та суспільства, однак сучасна практика потребує реформування.

У *другому питанні* важливо зрозуміти які є сьогодні внутрішні ресурси у капіталізмі з точки зору перспектив та внутрішніх загроз. З цього приводу М.Манн та К. Калхун у книзі «Чи є майбутнє у капіталізмі» підкреслюють, що капіталізм зможе зберегтися в реформованому вигляді. Калхун вважає капіталізм не тільки ринковою але й політичною економікою. Головні структури капіталістичних країн неодноразово переживали перебудову в залежності від політичного вибору. Але саме в політичній сфері вирішується – чи можуть бути зняті ці протиріччя та суперечності, чи залишатися до повного розвалу всієї капіталістичної конструкції. Згідно М. Манну, багатоскладність різного роду взаємодій держави економічного, соціального, ідеологічного, геополітичного характеру не дає можливості передбачити майбутнє. Головна загроза – це екологічна криза, яка буде лише ускладнюватися в ХХІ ст., а також можливість ядерних війн. Калхун і Манн, знаходять базові підґрунтя для оптимізму у можливості альянсу національних держав перед загрозою екологічною та ядерною катастрофи. Тим самим, на їхню думку, буде забезпечено та збережено капіталізм у більш приємній соціал-демократичній версії глобалізації.

Припущенням К. Калхуна є, що в результаті переходу може виникнути одночасно декілька світ-систем, які будуть слабо пов'язані між собою. В різних регіонах планети відповіді як на внутрішні ризики капіталізму, так і на дезорганізацію під впливом зовнішніх загроз можуть виявитися різними, що само по собі є загрозою глобалізації.

Трете питання може бути засвоєне, прочитавши розділ Г.Дерлуг'яна в монографії (Див. список: 44), в який аналізуються комуністичні режими СРСР та Китаю, їх походження, стан розвитку та зовсім різні результати політичного та економічного розвитку. Дослідник дає цікаві відповіді на ці питання. Ознайомтеся із конкретним текстом роботи.

Теми рефератів:

1. Структурна криза капіталізму: поняття та зміст. І. Валерстайн про її сучасні наслідки.
2. Глобалізація: теоретичні підходи до аналізу в зарубіжній політичній науці.
3. Чи є майбутнє у капіталізму: про що пишуть відомі дослідники (К. Крауч, К. Калхун, М.Манн та ін.)
4. Реформування капіталізму: основні ідеї та можливі дії (К. Крауч, П. Колієр)

Завдання для самостійної роботи:

1. Визначить основні характеристики капіталізму як системи .
2. Як Ви розумієте поняття «криза», системна та структурна кризи? Яким чином вони вплинули на розвиток глобальної економіки (в контексті рекомендованих праць відомих дослідників)
3. Які соціальні наслідки кризи капіталізму?
4. Яким чином вони впливають на національну та глобальну політику? Наведіть приклади.
5. Як зробити капіталізм привабливим для громадян та суспільства (К. Крауч)

Практичне заняття 10.

Тема: Зарубіжна політологія про проблеми та перспективи західної цивілізації (4 год.)

Питання для обговорення

1. Поняття цивілізація в сучасному науковому дискурсі. Західна цивілізація та її основні ознаки.
2. Алармізм П. Б'юкенена в роботах «Смерть Заходу» та «На краю загибелі».
3. С.Гантингтон про зміщення балансу та майбутнє цивілізацій

Рекомендована література:[7, 9,18, 24, 39, 54]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми:

Вивчення *першого питання* є важливим з теоретичної та методологічної точок зору. Щодо визначення цивілізації, слід підкреслити, що у різних дослідників вони дещо відрізняються, але в цілому можна звести до наступного. Цивілізація – це людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу, який охоплює процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення її має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі, спільні духовні цінності, ідеали та світогляд. Цивілізація розвивається за власними законами і характеризується такими параметрами, як геополітичне становище, природні ресурси і господарська діяльність, етнодемографічна ситуація, державний лад і політична система, зовнішня політика, культурно-релігійні здобутки. Саме цивілізаційний підхід дає можливість дослідити конкретну практику розвитку спільноти, з'ясувати місце і роль окремих країн і народів у регіональній і світовій історії. Цивілізації, чи культурні суперсистеми, значною мірою визначають основні прояви соціокультурного життя: організацію і функції малих груп і культурних систем, менталітет і поведінку індивідів, безліч конкретних історичних подій, тенденцій і процесів. Всі дослідники розуміються на тому, що цивілізація - це простір, культурна зона, сукупність культурних характеристик і феноменів. У багатьох дефініціях саме культура виступає основною ознакою цивілізації (С.Гантінгтон). Західна цивілізація пройшла тривалий шлях свого становлення, сформувавши її основні складові - демократія, християнство, наука, людина, її права та свободи. Саме вони формують специфіку західної цивілізації, що означає неможливість заміни якої-небудь з них або відмову від неї без порушення всієї системної єдності. Західна цивілізація утворилася, як унікальна система історико-культурних цінностей, що своїм розвитком спричинила процеси глобалізації.

Сьогодні не тільки вчені, але і політики провідних країн світу шукають шляхи виходу з тієї невизначеної ситуації, яка складається в світі. При цьому мало хто заперечує, що збільшується число глобальних проблем та їх поглиблення є ознакою безпрецедентної кризи цивілізації, що йде корінням в історію саме європейської культури. І це криза не окремих сторін буття, а основних форм життєдіяльності європейської індустріально-технологічної цивілізації, ідейно-світоглядно висхідній до грецької культури і філософії. Одночасно це криза сучасної людини взагалі, способу її самореалізації, форм раціональності, бо всі країни світу, всі народи, намагаючись досягти рівня

життя промислово розвинених країн Західної Європи та Америки, прагнуть йти за їх шляхом, бо прийнято вважати, що це найрезультативніший шлях. Саме криза західної цивілізації є одним з негативних чинників, що спричинили та спричинятимуть дисбаланс у економічній, культурній, релігійній та політичній сферах. Уважно прочитайте рекомендовану літератури та складіть короткі тези щодо основних характеристик західної цивілізації та її кризових ознак.

Друге питання присвячено ознайомленню з роботами П. Б'юкенена, який дає чіткі характеристики причин кризи західної цивілізації. Він передрікає її загибель (наводить багаточисельні приклади зі стану багатьох країн) - за сорок років населення земної кулі збільшилося вдвоє, з трьох до шести мільярдів чоловік, але європейські народи практично припинили своє відтворення. З 47 країн Європи лише в мусульманській Албанії в 2000 р. зберігається рівень народжуваності, що дозволяє не турбуватися про майбутнє. Інша Європа, затверджує П. Б'юкенен, почала вимирати. У 17 країнах Старого Світу цей процес в цей час виражається в тому, що смертність нині відповідає народжуваності, а те і перевершує останню. Для Б'юкенена – це катастрофічне падіння народжуваності в Старому Світі є поступовим зникненням “західної людини” як “виду”, дикість “культурної революції 60-х”, наслідком якої став повний занепад традиційних для західного суспільства моральних цінностей, зрештою – проникнення (мова йде більше про США, а сьогодні вже й про Європу) мігрантів з усього світу, котрі не бажають інтегруватися до американської “нації”, живуть за своїми повір'ями та обіймають усе більші терени, загрожуючи Америці у недалекому майбутньому реальним сепаратизмом та розчленуванням країни. Б'юкенен, здається, відчуває невідворотність рокової, на його думку, інтеграції націй і культур, що загрожує в результаті передусім самоідентифікації саме Заходу, а не Третього Світу. Спробуйте сформулювати, про які можливі кроки впливу на існуючі загрози та перспективи виходу з кризи йдеться в роботах П.Б'юкенена.

Розгляд *третього питання* будується на знанні відомих досліджень С. Гантингтона «Зіткнення цивілізацій» та «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності», в яких він визначає цивілізацію як найвище культурне середовище, яке об'єднує людей та забезпечує певну ступінь культурної самобутності. В цьому сенсі цивілізація визначається такими загальними елементами, як мова, історія, релігія, звичаї, соціальні інститути а також суб'єктивною самоідентифікацією людей. Цивілізаційна ідентичність, на думку дослідника, у майбутньому буде грати найважливішу роль. В подальшому світ буде формуватися значною мірою під впливом взаємодії

декількох головних цивілізацій та одночасного поглиблення відмінності між ними. Найбільш значні за наслідками конфлікти в майбутньому будуть проходити на свого роду культурних границях, які розділяють ці цивілізації. Основну увагу Гантингтон приділяє конфлікту між західною цивілізацією та іншим незахідним світом. Підготуйте основні тези виступу на практичному занятті щодо майбутнього цивілізацій за текстом роботи «Зіткнення цивілізацій» в контексті сьогодення.

Темі рефератів:

1. Цивілізація: основні ознаки. Західна та Незахідна цивілізації (С. Гантингтон)
2. Причини внутрішньої кризи європейської цивілізації в творах Б'юкенена.
3. Дехристианізація США та держав Європи як причина загибелі Заходу.
4. Сучасна міграція та її вплив на цивілізаційні зміни: основні проблеми.
5. С. Гантингтон про майбутнє цивілізацій в глобальну епоху

Завдання для самостійної роботи:

1. П.Б'юкенен про те, чому скорочення населення та посилення імміграції стали загрозою Заходу та його цивілізації (есе)
2. Охарактеризуйте загальні риси європейської цивілізації.
3. Яке ставлення П.Бюкенена до імміграційної політики США.
4. Про яке зіткнення цивілізації йдеться в книзі С.Гантингтона ?
5. Як Ви можете охарактеризувати майбутнє цивілізацій.
6. Чому на Вашу думку, зіткнення має проходити по лініям розломів. Які це лінії? Наведіть приклади.
7. В чому цивілізаційні відмінності між Заходом та Незаходом?
8. Чи виправдалися ідеї зіткнення цивілізацій на початку ХХІ ст. Підготуйтеся до дискусії.

Практичне заняття 11.

Тема: Сучасна Європа в дослідженнях зарубіжної політології: основні напрямки

Питання для обговорення

1. Сучасна Європа: поняття та виміри. М.Геффернен про значення Європи: від географії ідей до сучасної геополітики.

2. Політичні та економічні проблеми ЄС. М.Леонард «XXI століття – століття Європи». Й.Голслах про перспективи Європи.

3. І. Крастев про основні кризи сучасної Європи та перспективи розвитку в роботі «Після Європи».

Рекомендована література:[7, 11, 12, 15, 45]

Методичні рекомендації до вивчення питань теми:

Перше питання вимагає розуміння широкого змісту поняття «сучасна Європа», тому є сенс виокремити певні складові цього поняття та явища: *політико-географічний* – позначення континенту або частини материка; *політико-економічний* – як синонім Європейського Союзу та різних його структур і європейських організацій; *культурно-ціннісний* (ментальний) – система цінностей, яка уособлює різноманітність та цивілізаційно-культурну єдність спільноти; *політико-ідеологічний* – Західна, Східна (ліберальна – неліберальна /деліберальна). Щодо політико-географічного розуміння Європи, слід прочитати роботу М.Геффернена, в якій він надав блискучий аналіз формування ідеї Європи та її значення сьогодні. Історично європейські цінності формувалися як частина загального європейського цивілізаційного спадку та увібрали в себе багато елементів раннього християнства, античності, епохи Відродження, європейських буржуазно-демократичних революцій та досвід сучасної європейської інтеграції. Це духовно-моральні основи та уявлення про добро та зло/лихо, справедливість, несправедливість, відповідальність, безпеку та захист, плюралізм, демократичні форми правління, які забезпечили європейську якість життя. Найповніше система основних цінностей визначена Лісабонським договором, який набув чинності 01.12.2009 р. у 2. ст. якого окреслено коло фундаментальних європейських цінностей, які формують європейську ідентичність. Європейська ідентичність – це комплексне поняття. З одного боку почуття загальної приналежності, з другого – загальний спадок також виявився в доволі широкому різноманітті форм, культур та мов. Проаналізуйте основні цінності, визначені Лісабонським Договором.

Готуючись до *другого питання* слід зрозуміти, що політичний або політико-економічний вимір визначається системою відносин в ЄС та участю країн в різних європейських договорах, інституціях та організаціях (РЄ, ПА, ЄП, ЄР, ОБСЄ, ЦЄІ), а також роллю Європи як потужного геополітичного гравця. Безумовно, загальні досягнення ЄС. Визначимо основні: зростання кількості держав-членів, тобто розширення території; скасування внутрішніх

кордонів (22 об'єднанні в Шенгенську зону); формування єдиного простору (економічного, фінансового, освітнього, інформаційного); затвердження загальних принципів та норм життя, заснованого на загальних цивілізаційних цінностях; соціальне партнерство (держава, громадянське суспільство та бізнес, як матеріальний ресурс); забезпечення високої якості життя; формування загальної зовнішньої політики та політики безпеки; потужна роль геополітичного гравця; все вище перелічене є змістом європейської соціальної моделі, яка стала привабливим зразком для майже всього світу.

Разом із тим, ЄС переживає значні внутрішні проблеми, зокрема незбалансованість економічного розвитку та повільне зростання (фінансова криза); енергетична криза (Північний потік-2); постійно високий рівень безробіття в багатьох державах ЄС; протиріччя між владними структурами на різних рівнях; Брексит; криза політичної довіри, зменшення підтримки з боку громадян; загострення соціальних конфліктів (порушення системи соціального партнерства); зростання авторитету популістських політичних партій (обрання до національних парламентів грецьких лівих (СИРИЗА), іспанської «Подемос», італійського «Руху п'яти зірок», французького «Національного фронту», британської «Партії незалежності З'єданого Королівства» та «Альтернативи для Німеччини»); зниження рівня європейської солідарності, євроскептицизм. Серед зовнішніх проблем та викликів сьогодення слід звернути увагу на таке: глобальний масштаб системних криз, зокрема енергетична; природні й техногенні катастрофи; демографічні зміни, регіональні та етнічні конфлікти; міграція та криза з біженцями, пандемія COVID -19; поширення загрози тероризму; геополітичні (відносини із США, російський фактор та ін.). Уважно прочитайте роботу М.Леонарда, в якій він розглядає перспективи розвитку Європи з точки зору її зміцнення, вважаючи, що XXI століття – це століття Європи. В роботі Й.Голслаха, який теж упевнений, що Європа може бути попереду в XXI азійському сторіччі при умові її глибокого реформування. Порівняйте обидва підходи, їх плюси та мінуси. Вискажіть власне відношення до цих двох підходів.

Для підготовки *третього питання* є достатньо літератури, але звертаю увагу на роботу відомого болгарського та європейського дослідника І.Крастева «Після Європи», в якій він дав блискучий нестандартний аналіз проблем сучасної Європи (політична дестабілізація, спровокована міграцією з Африки та Близького Сходу; розквіт ультраправого популізму, відродження націоналізму і т.ін.), підкреслюючи, що міграція є «революцією XXI ст., яка може стати головною причиною розпаду Європи» [Див.: 45]. Європейська

міграційна криза 2015 року – це явище, що стало гуманітарною катастрофою, яка викликана масовим напливом мігрантів з країн Близького Сходу та Африки до Європи (14 млн. іммігрантів - 43% загального світового потоку). Криза є комплексною: по-перше, це криза гуманітарна, бо позначилася загибеллю тисяч людей; по-друге, це криза управління і кордонів, наданням притулку; по-третє, це «криза солідарності» (М. Шульц), оскільки віднайти спільне для ЄС рішення щодо врегулювання проблеми біженців, яке б дало змогу більш рівномірно розподілити навантаження на окремі країни, виявилось вкрай складно. Спробуйте порівняти основні позиції в аналізі проблем сучасної Європи, які запропоновані в роботах вищеназваних дослідників.

Темі рефератів:

1. Виклики для сучасної Європи та можливості їх розв'язання.
2. Сучасні дискусії щодо об'єднаної Європи: основні сценарії.
3. Особливості європейського розширення (М.Леонард).
4. Сучасні проблеми Європи та шляхи її подальшого розвитку (Й.Голслах, І.Крастев).
5. М.Геффернен про європейський ідеал: єдина в розділенні, розділена в єдності.
6. Проблеми європеїзації Центральної та Східної Європи за Шіммельфеннінгом та Ф. Задельмаєром.

Завдання для самостійної роботи:

1. Багатогранність виміру Європи (географічне, економічне, ціннісне та ін.)
2. Як визначає європейські цінності Лісабонський Договір 2009 р.?
3. Чим, на Вашу думку, вимірюється європейськість?
4. Які причини зростання євроскептицизму та правого популізму в Європі в останні роки?
5. Яким чином вплинула на Європу міграційна криза 2015-2017 рр.?
6. Як І.Крастев оцінює міграційну кризу в роботі «після Європи»?
7. Українська міграція в Європу: що про неї пишуть та як оцінюють стан і наслідки зарубіжні фахівці.
8. Які проблеми переживає Європейський Союз? Основні виклики та перспективи.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Основні фактори становлення і інституціоналізації політичної науки у США.

2. Сучасна зарубіжна політична наука: основні школи
3. Політична наука в Західній Європі: сучасні тенденції розвитку.
4. Ідеї М. Вебера та їхній вплив на сучасну зарубіжну політологію.
5. Політична наука на теренах пострадянського простору: тенденції та проблеми розвитку.
6. Зарубіжна політична наука другої половини ХХ ст.: загальна характеристика основних тенденцій та напрямів.
7. Основні теоретико-методологічні напрями американської політичної науки.
8. Проблеми глобалізації і світової політики в сучасній американській політології.
9. Е.Тоффлер про еволюцію структур влади наприкінці ХХ ст.
10. Основні концепції демократії в американській політичній науці (Р.Даль, Л.Даймонд, А. Пшеворські, Х.Лінц, А.Степан та ін.).
11. Зарубіжна політологія про посткомуністичний перехід та його специфіку: основні напрями досліджень.
12. Перешкоди, пастки та загрози демократії (В. Банс, Х.Лінц, А.Степан, Р.Гейден, В.Кимлічка, Д.Снайдер)
13. Політична футурологія: загальна характеристика (Д. Нейсбіт, А.Тоффлер, Ф.Фукуяма, та ін..)
14. Ю. Харарі: основні ідеї щодо перспективи розвитку сучасного світу в «21 урок для ХХІ ст.»
15. Ф.Фукуяма та його концепція “кінця історії”: еволюція поглядів
16. Фукуяма про соціальний порядок та соціальний капітал: сучасне значення
17. З.Бжезинський про стратегічну альтернативу США: світове панування або глобальне лідерство.
18. П. Бьюкенен “Смерть (загибель) Заходу” про основні причини та фактори занепаду західної цивілізації.
19. П.Бьюкенен про “останній шанс” Америки і перспективах американського суспільства.
20. М.Леонард “ХХІ ст. як століття Європи”: американський погляд на перспективи Європи.
21. С.Гантингтон про цивілізаційну і мультикультурну модель сучасного світу.
22. С. Гантингтон про майбутнє цивілізацій: сучасне значення.
23. Росія та Україна як предмет американської геополітики: еволюція поглядів.
24. А.Тойнбі про історичний процес у контексті динаміки цивілізацій.

25. Тоффлер про метаморфози влади.
26. Фукуяма про створення сильної держави як одна з найбільш важливих проблем світового співтовариства.
27. Ф.Фукуяма про нову роль культури. Довіра як вимір соціального капіталу і культури.
28. Проблеми майбутнього Європи в роботі І.Крастева «Після Європи»
29. Й.Голслах «Сила раю. Як Європа може бути попереду в азійському сторіччі»: основні позиції дослідження.
30. М.Леонард про ХХІ століття як «століття Європи»: основні позиції
31. Американська політологія про світовий порядок та управління в ХХІ ст.
32. Проблеми геостратегічної адаптації Америки в ХХ-ХХІ в дослідженнях З.Бжезинського.
33. Українська держава: проблеми слабкості держави та національного суверенітету (в контексті ідей Ф.Фукуями)
34. Нові підходи до аналізу «якості» та проблем сучасної практики демократії.
35. Б. Манен про принципи представницького правління як інституційних механізмів.
36. Надя Урбінаті про спотворену демократію: в чому зміст спотворення.
37. Політичний порядок та проблема політичного занепаду державності у творах Ф.Фукуями.
38. Посткомуністична демократія: теорія та реальність.
39. Дж. Дан «Не зачаровуватися демократією»: про необхідність перегляду основних класичних позицій тлумачення демократії.
39. Внесок А.Тойнбі в світову соціально-філософську і політологічну думку.
40. Найбільш характерні проблеми світової цивілізації у працях сучасних зарубіжних політологів (порівняльний аналіз)
41. Тоффлер про «зміщення влади» в умовах «інформаційної цивілізації».
42. Зарубіжна політологія про посткомуністичний транзит (О'Доннелл, Ф.Шміттер, Т.Карл, В.Банс та ін.).
43. З.Бжезинський про ключову роль Євразії в світовій геополітиці.
44. П.Б'юкенен про «останній шанс» Америки і перспективи американського суспільства.
45. С.Гантингтон про особливості «нової доби» світової політики.

46. Національні демократії в Європі: особливості розвитку. (М.Леонард).

47. Найбільш характерні проблеми світової цивілізації у працях сучасних зарубіжних політологів (порівняльний аналіз)

48. Крауч К. Постдемократія: основні характеристики та небезпеки.

Форми контролю та методи оцінювання

У вивченні навчальної дисципліни застосовано *три види контролю* : *поточний, періодичний та підсумковий*.

Поточний контроль проводиться під час лекцій, практичних занять, а також виконуючи окремі самостійні (індивідуальні) завдання.

Періодичний контроль - перевірка самостійно підготовленого конспекту, реферату з вивченої літератури, співбесіда, письмова контрольна робота.

Підсумковий контроль складається з результатів поточного та періодичного контролю та проводиться у формі іспиту.

Підсумковою формою контролю для студентів, які не виконали програму курсу з будь-яких причин, є *іспит* за пропонованим переліком питань.

Критерії оцінювання знань здобувача:

Оцінка «**відмінно**» ставиться у випадку:

здобувач вільно володіє визначеними програмою, знаннями й уміннями; здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою різних методів наукового аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями; правильно і в достатній кількості добирає необхідні для повноти аналізу відповіді факти; доброю мовою висловлює власне ставлення до навчального матеріалу; відповідь чітка, логічна та завершена.

Оцінка «**добре**» ставиться у випадку:

здобувач достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому обов'язкову літературу; але при відповіді на деякі питання не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі

несуттєві неточності та незначні помилки. Власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності; мова добра.

Оцінка «**задовільно**» ставиться у випадку:

здобувач володіє навчальним матеріалом не повністю або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдань; але має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого та під час виявлення причинно наслідкових зв'язків і формулювання висновків. Мова спрощена.

Оцінка «**незадовільно**» з можливістю повторного складання ставиться у випадку:

Здобувач володіє матеріалом поверхово й фрагментарно, без аргументації та обґрунтування; безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не чітко розуміє зміст основних понять; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; узагальнення, формулювати висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки. Відсутні сформовані уміння та навички. Мова занадто спрощена.

Оцінка «**незадовільно**» з обов'язковим повторним вивченням дисципліни ставиться в разі: незнання здобувачем головного навчального матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, не володіє основними поняттями навчальної дисципліни та необхідними для виконання завдань уміннями.

Рекомендована література

Основна

1. Алмонд Г. Політична наука: історія дисципліни // <https://polityslovo.wordpress.com/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BE>
2. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Пер. з англ. – Львів: Лілея-НВ, 2004. 236 с.
3. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
4. Бжезінський З. Україна має показати своєму молодшому братові – Росії – приклад політичної культури. [Електронний ресурс] / URL : // <http://www.pravda.com.ua/news/2007/11/14/66832.htm> .

5. Бреннан Джейсон Проти демократії. - К.: Дух і літера. 2022. 192 с.
6. Вебер М. Покликання до політики // Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. О. Погорілий. - К.: Основи, 1998. С. 173-191.
7. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. — К.: Основи, 1994. — 261 с.
8. Гантингтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах // Семюел Гантінгтон. - К.: Наш формат., 2020. 448 с.
9. Гантингтон С. Хто ми? Виклики американської національної ідентичності. – К.: Наш формат, 2016. 635 с.
10. Гарві Д. Загадки капіталу («The Enigma of Capital»). Пояснюючи кризу.// <https://vpered.wordpress.com/2010/10/07/harvey-an-interview>
11. Геффернен М. Значення Європи: географія та геополітика / Перекл. з англ. – Київ: Дух і літера, 2011. 463 с.
12. Голслах Й. Сила раю. Як Європа може бути попереду в азійському ХХІ сторіччі /Пер. з англ.. – К.: Темпора, 2016. 354 с.
13. Сухорольський П. М., Сухорольська І. Ю. Основні етапи розвитку футурології та її завдання в умовах сучасного світу / П. М. Сухорольський, І. Ю. Сухорольська // Науково-теоретичний альманах “Грані”. 2018. Т. 21. № 3. С. 116-123.
14. Хараррі Ю. 21 урок для 21 століття. – :К. ФОРС Україна 000, 2018. 460 с.
15. Шіммельфеннінг Ф., Задельмаєр У. Європеїзація Центральної та Східної Європи: Наук. вид/ Франк Шіммельфеннінг, Ульріх Задельмаєр. - К.: Юніверс, 2010. 287 с.
16. Снайдер Т. Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка. - К.: Наш формат, 2019.
17. Stein Ringen (2013) Nation of Devils. Demokratik Leadership and the Problem of Obedience. New Haven and London. Yale University Press. 391 p.
18. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. - К.: Наш формат, 2020. 192 с.
19. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. – К. Наш формат, 2018. 556 с.
20. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. – К.: Наш формат, 2018.
21. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія: пер. з англ. /Й.А. Шумпетер. – К.: Основи1995. – 526 с.

22. Щур М. Френсіс Фукуяма про українську демократію і помилкові очікування. 2021 <https://www.radiosvoboda.org/a/fukuyama-ukrayina-reformy-democratiya/31085269.html>

Додаткова

23. Аджемоглу Д. та Робинсон Дж. Чому нації занепадають. – Київ: Наш Формат, 2016. 435 с.

24. Глобальні модерності / За редакції М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; пер. с англ. - К.: Ніка-Центр, 2008. 400 с.

25. Данілова Т., Юшина В. А. Тойнбі та його універсалістське дослідження історії. // Траєкторія науки. Вип.4.№10. С. 401-407.

26. Сучасна зарубіжна філософія. Течії та напрями. Хрестоматія. - К.: Ваклер, 1996.

27. Демичева А. Експансія компаративного підходу в політології (поч. 70–80-х рр. ХХ ст.): Г. Алмонд, С. Верба, С. Гантінгтон, Д. Аптер, Б. Андерсон // Політична думка ХХ — початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи : у 2 т. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2017. Т. 1. С. 438–443.

28. Дем'яненко В. М. Алмонд, Габріель Абрагам // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>

29. Запорожченко О. Концепція «кінця історії» Ф.Фукуями в контексті сучасних глобалізаційних процесів. // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Історичні науки». – Вип. 40. 2013. С. 93-99.

30. Канівець Б. А. Спосіб дії понять «виклик» і «відповідь» в історіософії А. Тойнбі / Б. А. Канівець // Вісник Житомирського державного університету. – 2008. – Вип. 42. – С. 3-7.

31. Космина В. Г. Методологічні контрверзи «Дослідження історії» А. Тойнбі / В. Г. Космина // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С.145-157

32. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: у 2-х т./за заг. ред.Н.М.Хоми. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2016. – Т.1. – 516 с; Т.2. – 535 с.

32. Перепелиця Н. О. Довіра як чинник політичного розвитку: погляд Френсіса Фукуяма. Науковий журнал «Політикус» – Одеса, № 2 за 2019. С. 11-16.

33. Перепелиця Н. О. Френсіс Фукуяма про сучасні проблеми ліберальної демократії / Перепелиця Н. О.. Грані: науково-теоретичний альманах, 2018 вип. 8. С. 59 - 64.

34. Перепелиця Н. О. Особливості політичної концепції Френсіса Фукуяма / Перепелиця Н. О. // Збірник наукових праць “Тілея: науковий вісник”. Вип. 122 . С. 434-438.

35. Прогнозування розвитку цивілізацій представниками західної школи конфліктології URL:

https://pidru4niki.com/85925/kulturologiya/prognozuvannya_rozvitku_tsivilizatsiy_predstavnikami_zahidnoyi_shkoli_konfliktologiyi

36 Романюк О.І, Від тоталітаризму до демократії та національної державності: системний аналіз посткомуністичної трансформації: монографія. – Х.: ХДАК, 2011. – 376 с.

37 Семигіна Т. Г. Алмонд і його теорія політичної системи // Політична думка ХХ — початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи : у 2 т. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2017. Т. 1. С. 47–50.

38 Старіш О. Алмонд Габріель Абрахам // Історія політичної думки / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий світ-2000, 2015. С. 18–19.

39 Тойнбі А. Дослідження історії. – К.: Основи, 2004. – 615с. (A Study of History: Abridgement of Vols I–VI, with a preface by Toynbee (Oxford University Press, 1946) .

40 У пошуках правильної парадигми: Концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи. Пер. з англ./ за ред.Д.Гузіні. – К.: Ай Бі, 2003.

41 Тур М.Г. Концепт «постісторія» в контексті філософії постмодернізму // Вісник гуманітарного наукового товариства: Наукові праці. – Черкаси: АПБ, 2013. – Вип. 13. С.3-12

42 Фукуяма Ф. Соціальний капітал [Електронний ресурс] / Френціс Фукуяма // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – №53. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>

43 Ясперс К. Сенс і призначення історії. 1991. 743 с.

44 Does Capitalism Have a Future? New York (2015).

45 Krastev I. (2017) After Europe. University of Pennsylvania Press. 146 p.

46 Manin B. The Principles of Representative Government. Cambridge: Cambridge University Press, 1997 . 323 p.

46. Nadia Urbinati. (2006). Representative Democracy: Principles and Genealogy. Chicago; London: University of Chicago Press, 448 p.

47. Stein Ringen (2013) Nation of Devils. Demokratik Leadership and the Problem of Obedience. New Haven and London. Yale University Press. 391 p/

48. Fukuyama, F. “The End of History?” in The National Interest, Summer 1989;

49. Fukuyama, F. (1992). The End of History and the Last Man. New York: Free Press

50. Fukuyama, F. (2002). Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution. New York: Farrar, Straus and Giroux. .

51. Fukuyama, F. (2014). Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy.

52. Toffler, Alvin. Future Shock/ New York. 1970.

53. Toffler, Alvin. The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow. - Random House Publishing Group, 1981. 537 p.

54. Toynbee Arnold J. Civilization on Trial - Meridian Books; Later Printing edition (January 1, 1958). 348 p.

55. Verba S., Pye L., Eulau A. Gabriel A. Almond. 1911–2002 // Biographical Memoirs : in 91 vol. Washington : The National Academies Press, 2005. Vol. 87. P. 20.

56. Rethinking democracy (reflections on John Dunn's "Breaking democracy's spell")

57. Finance & Development, International Monetary Fund, PO Box 92780, Washington, DC, 20090, USA.(Фінанси та розвиток. Журнал МВФ) Вип.51. №3. 2014.

58. Global Trends 2030: Alternative Worlds. 2012. Доповіді Національної Ради з розвідки США / www.dni.gov/nic/globaltrends.